

ESZMÉK

MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE

PHILOSOPHIÁJÁHOZ

PULSZKY FERENCZ.

BUDA-PEST.
FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1880.

FRANKLIN Társulat nyomdája.

ELŐSZÓ.

Huszonnégy éves voltam, midőn 1838—9-ben megírtam *Eszméimet* Magyarország történeteinek philosophiájához, azon időben, midőn Péczeli *Históriája* volt jóformán az egyetlen olvasható magyar történelmi munka. Felfogásom különbözött az elébbi történetírók felfogásától, s cikkeim, melyek az *Athenaenmban* jelentek meg, ugyanazért némi feltűnést okoztak, a munkát azonban nem fejeztem be, mert a censura akkori szervezeténél fogva nem lehetett reményem, hogy az osztrák ház uralkodásáról megengedje nézetem közzétételét. Horváth Mihály terjedelmes munkái csakhamar elfeledtetek vázldataimat, magam is megfeledkeztem rólok, s csak most, negyven évvel később, vettem azokat ismét kezembe, midőn Fraknoi Vilmos barátom azt találta, hogy nem avultak el s egy új kiadást csakugyan meg-

érdemlenének. Emlékeztem, hogy Toldy Ferencz is pár év előtt hasonlóan nyilatkozott, de ismeretes optimistikus felfogására nem fektettem súlyt. Most azonban újra elolvastam fiatalkori művemet s kijavítván néhány németes vagy deákos fordulatot, kicserélvén néhány szót, mely az óta megmagyarosodott, a közönség elébe adom e munkácskát, mely nem tart ugyan igényt mély tudományosságra, de tájékozásul s eszme-ébresztésül most is szolgálhat.

Múzeum, ápril 12-dikén 1879.

Pulszky Ferencz.

A gazdag örökség, melyet a múlt század a jelenre hagyott, nem járt nagy terhek nélkül, s a legsúlyosabb ezek közt a rideg ész azon bálványozása, mely a történelmi alapot megvetve, az egész világnak egyforma törvényeket szabni, s rendszereket, a priori, alkotni vágyott, nem tekintve a különböző nemzetiségre és előítéletekre. Mert bár tagadhatatlan, hogy az igazság csak egy lehet, mégis sokféle az út, melyen hozzá közeledhetünk, s veszedelmes a máismert ösvényt elhagyva, új bizonytalant törni. Amerika hallatlan arányban növekedő hatalma s jóléte ámitá el a múlt időt, mely elfelejté, hogy Európa nem új világrész, s hogy a jelen erősebben gyökerezik itt a múltban, hogy az utánzás mindig a gyengeség bélyege, s hogy csak az önálló, független kifejlődés biztosíthat egészséges jövőt. Számtalan példák mutatják, mily állhatatlan mindaz a népek intézményeiben, mi nem fejlett ki nemzetségek szívéből, s mily ritkák, az idegen utánzásának maradó jó következmé-

nyei, mert a mi nem nemzeti, az soha nem olvadhat össze a nép éltével, s megszűnik azon erővel vagy ivadékkal, mely kezdeményezte. A népeknek is, csak úgy mint az egyeseknek, vannak előítéleteik, melyeket nem lehet levetni mint a ruhát, s azért nyakuk nem hajlik oly könnyen a csupán csak észszabta törvények járma alá; eszmények csak egyeseket ragadhatnak el, a népek lénye szilárdabb s csak az hathat rajok, mi történeteik szilárd földjéből nő fel, csak az, mihez ősi szokás, és száztidos emlékezetek kötik. De a nemzet jellemének, sajátságainak kinyomozása nem könnyű, s azért a fentérintett, régen ismert igazság oly sokszor terméketlen marad, azért hallunk oly gyakran javaslatokat, melyek a nemzet szokásaiba, életébe ütköznek, azért utasításokat népekhez, melyekhez semmi rokonság nem köt, melyeknek jelleme a mieinkkel meg nem egyezik. — Mindenki tudja, hogy fonák azoknak elmélkedése, kik eszményi rendszereikhez akarják a világot idomítani, a helyett, hogy a történeteket vizsgálva, azon törvényeket keresnék, melyek szerint a nemzeti élet eddig kifejlett, mert a történetek összefüggése nem esetleges, egy rejtett törvény fűzi össze a különbözőket, mint a selyemszalag a gyöngysort. De ezen törvényt megismerni nehéz, mert kettő a feltétel, mely a népek történeteit alakítja: az egyik *nemzetiségük*, a másik *földrajzi helyzetök*. Mindkettő egyarányú befolyással bír, s viszonyhatással

van egymásra. Így a németek szabadabb elmű s merészebb része Holland mocsarai s Schweitz hegyei közzé vitt függetlenséget, s míg a tenger habjaitól s a havasok terméketlenségétől kivívott hazája szorgalma által kertté válik, a szünetlen küzdés a természet zordon hatalmával erejét edzi, s alkalmassá teszi függetlenségének megőrzésére. Másoldalról Paestum rózsakertjei s Lucánia termékeny terei elpusztulnak, a tunya nép elaljasodott jelleme mellett, melynek következménye, hogy a dögleletes levegő esztendőnkint az életre nem való nemzedéket tovább s tovább visszatolja.

Ez a viszonyhatás az, mi annyira nehezíti a nemzetiség tiszta ismeretét, mely minden vizsgálatunkra a tökéletlenség bélyegét üti, s a tiszta igazságnak fényét ködével elborítja. De az ember rendeltetése: keresni az igazságot, s nem feltalálni azt, melyet a gondviselés gyenge szemeink előtt bölcsen eltakart, s azért talán nem hasznos talán a nemzetiség érdekes kérdésének megfejtésére vizsgálni, a mennyire lehet, mi a nemzet történeteiben külső erők következménye, mi az ország földrajzi helyzetének, a föld természetének, a körülfekvő nemzetek befolyásának eredménye, hogy ezt a történetekből lehúzáván, kivilágoljék, mi a nemzetiségből önállóan fejlett ki, hogy így a fa megismertessék gyümölcsiből.

Ily vizsgálat Európa legnagyobb és legmíveltebb részére nézve csaknem lehetetlen, mert a

mostani nemzetek nagy részint egykorúak, egyeredetűek, s kezdetüktől annyi viszonyos kapcsolatban és érintésben valának, hogy összekeveredvén, alig látható, mi mindegyiknek sajátja. Elemök nem különbözik, s csak a római, német és celta nemzetségek különféle vegyülete válsztja el őket egymástól. De a magyar egészen máskép tűnik fel előttünk; a népvándorlásban utolsó, ki Ázsiából Európába jövé, itt egészen megtelepedett, más néptörzsökhöz tartozó, mint szomszédjai, kik már régebben megállapodtak, s első ifjúságokat átélték, midőn a fiatal magyar nép közjök tolódt, befolyások kitünőbb, s könnyebben látható, mint világrészünk nyugoti nemzeteinél; de mégis le nem törleszthetik a magyarnak azon sajátóságos bélyegét, mely még most is intézményeiben, alkotmányában, szokásaiban látható, s a többi Európától annyira elkülönzi, hogy bár századok óta vele a legszorosabb kapcsolatban áll, mégis csaknem egészen ismeretlen előtte. Szemei előtt fekszik, de ezek csak az ellenzésben álló különösségeken akadnak fel, a nemzeti szellem, mely őket megfejti, s egységet hoz a magyar élet minden jeleneteibe, fel nem fogható általok, mert nem tartozik a nyugoti nemzetek eszméinek köréhez.

Ha a külbefolyást azon szempontnak vesszük fel, melyből a magyar históriát vizsgáljuk, Árpád törzsökének uralkodása öt szakaszra osztható. Kezdetben a vezérek alatt egész Európának meg-

állapodott és polgárisodás állapotja, a vándor, rabló magyarok ellen csak védő szerepet vesz fel, végre nemzetünket országába visszaszorítja s a legvadabb ázsiai szokásoktól lassan elszoktatja. István alatt kezdődik nyugot befolyása. A keresztyénség behozatala össze van kötve a német befolyással, mely ellen a nép Péter, Aba, András és Béla alatt még fegyveresen is kikél, de a keresztyénség mind inkább terjesztvén szelíd jótéteményeit, a nemzet jelleme is szelídül, míg Kálmán végre a pogányság utolsó nyomait is eltörli. Németország elvégezte első küldetését, a keresztyénség biztosítva áll, s a magyar szabadság ezen első, sokszor ellenséges, érintéseknél nem szenvedett. — Következik a görög befolyás, káro3, a mennyiben a nemzet vad állapotjára emlékeztető kegyetlenségeknek, zendüléseknek és pártoskodásoknak oka, de hasznos is, midőn a külső formákat szabályozza, s a királyi méltóságot lassan a törzsökfejek hatalma ellen, már a külfény által is biztosítja. — A rohadó kelet ezen befolyása föléleszti, második András és negyedik Béla alatt, a nemzeti nemes szellemet, ébredésének áldásteli eredménye az aranybulla. — De Ázsia, s annak befolyása még egyszer elborítja, a virágzásnál induló országot, hogy azt a régi vadságba taszítsa a tatár s kun árasztja el, s a polgárosodás e kétes szerencsével vívott, végre győzedelmes harczában kihal Árpád felséges vére.

AZ ÁRPÁD-HÁZ KORA.

I. IDŐSZAK.

A magyarok a keresztyénség általános behozataláig.

Ámbár Niebuhr mely tudományú vizsgálódásai után, melyek a régi római történeteket — Romulustól Camillusig — a história országából a költészetébe tették át, tagadhatatlan, hogy Béla névtelen jegyzőjének ismeretes históriája nagy részint a régi költeményeknek feloldása prózába, a mint több helyen említi is a népregéket, mégis más részről a históriai igazságot fedő poetai fátyol oly finom szövetű, hogy ez alóla könnyen kitetszik. így az ismeretes eredeti szerződéstől, a hét törzsök közt, a történelmi igazságot megtagadni nem lehet, mely Anonymus szerint következő volt:

1. A fő vezér mindig Almos nemzetségéből való legyen.

2. Mit a közös erő nyer, közös legyen mindnyájukkal.

3. A törzsökfejek, kik önkényt választák Álmost vezérökké s utódaik, soha ki ne rekesztessenek a fejedelem tanácsából s a kormányból,

4. A hűtelennek, vagy visszavonást szerzőnek vére folyjon, mint az övék folyt az eskü letételekor.

5. Átok feküdjék a vezéren, ki az esküt s határozatit megszegi.

Midőn a hét törzsökfő ez esküt letévén, vé-

röket felvágott ereikből a medenczébe folyini hagyák, hogy egyesüljön, akkor vette eredetét magyar kóbor törzsökökből a magyar *nemzet*. E szerződés a legnagyobb befolyással bírt, a magyaroknak Árpád nemzetsége alatti történeteire, sőt csaknem egyedül fejt meg ezen nemzetségi királyok politikáját, s azért megérdemli a figyelmes vizsgálatot. Szerinte a magyarok uralkodásmódja az előidőben egy annál erősebb oligarchiától korlátozott örökösödő monarchia, minél kisebb a törzsökfejek száma; biztosítva volt általa a patriarchális törzsökszabadság az egyes uralkodás mellett s a foederalismus, nem a centralisatio, a szerződés fő elve, melyből később a megyei alkotmány dicső intézménye, a nemzet legrégebb eszméivel egészen megegyezőleg; keletkezett. Benne van a szerződésben végre mind a két felől a felelősség, a későbbi híres el-
lentállhatási czikkelynek első csirája. Midőn ily formán egy új szabad nemzet alakúit, mely — régi lakását elhagyva, az életerő mozgékony gerjedelme s egy homályos rege által Attila reája hagyott nyugoti örökségéről, költözésre készítve — új hazát keresni megindult, akkor, a kilenczedik század közepén, Európában a szabadság állapota szomorú volt. Nyugoton elhamvadott már Nagy Károly, e világot s fényt gerjesztő gyújtó fáklya, a sötét kor éjjelében. Kis utódainak czivakodásai alatt a nemzeti élet csak lassan fejlett a feudalismus bilincseiben, bár azon földön, me-

lyet Károly kard vasával felszántott, a keresztyén hit szelíd tanításai mélyebben kezdenek gyökerezni. A magot vaskéz vetette, a csírázó növény ápoló kezekre talált, de annyira még meg nem ért, hogy a német nemzetek életét egészen áthattotta s irányozta volna. Keletben pedig a vesztébe rohanó byzanci császárság már régen elvesztette minden életerejét, elkoptatta minden rugékonyságát, előre lépni nem bírván, hátra hanyatlott, s büszke nemes férfiaknak semmi élet örömet nem nyújthatván, fáradozásaiknak semmi méltó czélt ki nem tűzhetvén, minden erejét és erélyét a circus játékaiban, s a tanítószék scholasticus czívódásaiban fecsérelte el. A két császárság közt, a későbbi Magyarországon szláv eredetű népek laktak, erőtelenek és műveletlenek, melyek a közjök nyomuló jövevény nemzet előmeneteleit se fegyverrel gátolni, se szellemi erejük által reá nagyobb befolyást gyakorolni képesek nem valának. Az ázsiai nemzet négy év alatt, első megtámadásra foglalta el Magyarországot. Ez által lényegesen megváltozott a régi alkotmány, s a patriarchális democraticus elvhez aristocratia is kapcsolódott, nemzeti aristocratia. Minden magyar szabad volt s nemes, természeti jogainak teljes birtokában, a legyőzött nemzetek rabszolgákká váltak, az önkényt hódolók szolgák maradtak. De a nemzetben magában is az oligarchia szélesebb kiterjedésű lett, midőn a szeri mezőn hova a törzsökök, a költözés alatt

hozzájok csatlakozott kunokkal nyilván, az elfoglalt ország osztálya végett gyűltek össze, mert itt a törzsökfejekon kívül mások is, főképen kun vezérek s idegenek, ajándékoztattak meg a nyert föld részeivel, s által ok a fejedelem tekintélye erősítetett meg a törzsökfejek hatalma ellen, kik az ázsiai szerződés szerint a fejedelem tanácsából s kormányból ki nem rekesztethettek. Mily nagy volt azonban a törzsökök függetlensége, azt mutatják pusztító beütéseik a határországokba, melyek a fejedelem nélkül, csaknem évenként rablás okáért történtek, mert ez fő feladatának bevégeztével, az új haza kivívása után, az országból nem távozott el; ezt bizonyítja a bársonyban született Constantán, a byzanci császár, sőt a fejedelmeknek azon ízről ízre megtartott szokása is, hogy fiaiknak éltökben hódoltattak, mutatja, hogy a törzsökfejek messzeterjedő hatalma, még a fejedelmi méltóság alapjainak biztos létét folyvást fenyegette.

A magyar Zoltán és Taksony alatt alig áll más viszonyban mint ellenségesben a többi európai nemzetekkel, s a törzsökök a mint látszik — magok számára prédálták, a fejedelem nélkül* a német s görög császárságot, Olaszországot s Lotharingiát, Burgundot s Franciaországot,

* Innen magyarázható az ellenmondás Taksony uralkodásáról, ki az Anonymus szerint békés fejedelem, míg a németeknél, kikhez csaknem évenként beütések történtek, harcos és hadakozó.

sokszor szerencsésen, sokszor részletesen megve-
 retve, a merseburgi s augsburgi csatákban töké-
 letesen meggyőzve. Csak harcz s vérontás le-
 hetett az európai s ázsiai szokások első összeüt-
 közésének következménye, s minden vitézség s
 vadság mellett is, bizonyos volt a kóbor Ázsiának
 legyőzete a megállapodott s polgárisodó Euró-
 pában, de szükséges is volt. hogy ennek nagyobb
 műveltsége hathasson arra. Ezen időszakban a
 fent említett elválasztó csaták vesztén kívül, me-
 lyek a nemzet jellemét némileg szelídíték, a
 nemzetre nézve még két nevezetes történetet lá-
 tunk, a böszörményeknek bejövetét Magyaror-
 szágba Taksony alatt, kik kereskedői előrelátás-
 sal Pestet építették, s a görögök merényletét a
 keresztyenség behozatalára, mert ez, ámbár csak
 igen csekély részben sikerült, mégis a jövőre
 nagy hatással volt az által, hogy Gejza felesége
 a keresztyén Sarolta lett a megkeresztelt erdélyi
 Gyulának leánya; quae totum regnum viri manu
 tenuit et quae erant viri ipsaregebat, qua duce erat
 christianitas coepta, a mint egy régi író mondja.
 Gejza uralkodása azon átmeneti időszakot ké-
 pezte, mely az új eszmék uralkodását megelőzi, s
 a melyet a buzgólkodók mindig kárhoztathatnak;
 midőn t. i. új formák palástolják a régi rosszat, a
 jelen esetben is a fejedelem elég gazdagnak tartá
 magát, hogy a keresztyén Isten szolgálata mel-
 lett a pogány Isteneknek is áldozzék. Alatta
 kezdődik Európa egyenes hatása a magyar nem-

zetre; a békemesterségek ápolása, s a művelődés első kezdete a keresztyénséggel együtt érkezik a vad nemzethez, De itt újra kitűnik a törzsökfejek hatalma, mert Gejza nem parancsolja, csak javasolja a nemzetnek a békét s áldásait. Még inkább megjegyzésre méltó, hogy nem a görög szertartás, melyhez Sarolta tartozott, hanem a latin hozatott be az országba. Sokszor támasztott már azon kérdés, mily fordulatot ad Magyarország, a világ történeteinek, ha görögök által terítettek meg. Ez a kérdés azonban haszontalan, a byzanci császárságban nem léteztek többé egy új élet elemei, félig rohadva, félig megkövesülve nem gyakorolhatott többé oly befolyást, mint az életdús, jövőteljes nyugat, hol még buzgalom és fellengés nem hiányzott úgy, mint a romlott görögöknél. Új nemzetek, melyeknek van jövőjük, éreznek magokban egy sötét hajlamot, mely őket azon országokhoz vonja, melyek rendeltetésüket még nem végezték be, s mely tiltja, hogy veszendő nemzetekhez csatolják sorsukat, — s ez a gondviselés a históriában.

A béke idegeneket hozott az országba, a keresztyénség s fejedelmi hatalom jövő istápjait a régi pogányság s törzsökfejek hatalma ellen, — itt akadunk megint azon nevezetes jelenésre, hogy míg nyugati vitézek számosabban jönnek az új hazába, a görög császárságból egy kalandor sem jelenik meg a magyar fejedelem udvarában.

Míg így egy új kor előre készül, Gejza meg-

hal, s a keresztyénségben nevelt s nagy jelentőségétől meghatott fia István, ki ha az egyház az érdemlett *szent* nevet neki meg nem adja — a nagy melléknévvel jegyeztetnék, eléggé bízott az új hit istenségében s készebb volt nemzeti nyelvét a latinnal, magyar tanácsosait németekkel, népei szeretetét vallásos háborúval felcserélni, mint szent szándékát: a vad s hadakozó szellemű magyaroknak szelíd keresztyén nemzetté változtatását s polgárosodását, a lassan munkálódó időre hagyni. S így, midőn parancsa — mely keresztelésre s a keresztyén rabszolgák szabadítására készteté a nemzetet — a magyarok egy részénél békétlenséget szült, s a somogyi Kupa az elégtelennel a csatapiaczra szállt, Árpád unokája, kinek egy vitéz nemzet önkényt hódolt, a Garan vizében a német Hunt Páznán által német szokás szerint karddal öveztetni körül s vitéznek avattatja magát, s hadait a német-wasserburgi Venczel által vezeteti a csatába, melyben a jobb ügy győzött. Az elesett Kupa testének véres részei négy város falain függesztettek ki rémpéldául azoknak, kik az új szellem jótékony befolyása előtt meg nem hajlanának. — A győzelmet követte a parancs, mely az egy határidőn túl az ősi hitben megmaradókat a rabszolgák sorába iktatja, s a tized behozatala, az egyházi rend számára. A keresztyénségnek nemcsak külső terjesztése azonban a nemzet oktatása volt szükséges, s azért István a nemzet fejeit magához

hívatta, s személyesen megismertetvén őket az új hit áldásaival s igazságaival, tanításai s fenyegetései által kereszteltetésükre bírta, idegen papokat a német császártól kért; az országot egy érsekségre, tíz püspökségre osztotta, templomokat épített, s szerzeteseket küldött népei közé. Még nagyobb tekintetet kívánván adni magának nemes célja kivitelére, Ottó császár tanácsára, Astricus kalocsai püspök által Rómából II. Sylvester pápától kérte a királyi koronát. Csodálva hallá a bölcs Gerbert István nagy tettét, ki, a pápa segedelme nélkül egy büszke ázsiai nemzetet a kereszthez térített s apostolnak nevezvén a királyt, neki a koronát, püspökeinek a palliumot megküldé. Augustus 15., 1000 évvel Krisztus születése után, koronáztatott meg István s felesége a bajor Gizela, az esztergami érsek által s az új évezered Magyarországot mint keresztény királyságot érte.

II. IDŐSZAK.

Német befolyás, szent Istvántól Kálmánig 1000—1114.

Nekünk, egy kétlő s hideg század gyermekeinek, nehéz képzelni azon buzgóságot, melylyel a keresztyénség a középkorban a hívő lelkeket megszállta, s azon termékenyítő erejét, melylyel a közéletre, tudományokra, művészetre s mesterségekre hatott. A keresztyénség, mint egy híres író mondja, villany szikra volt, mely az éjszak

hadakozó népeit ébresztette, magasabb szellemi művelődésre emelte, s az új nemzetek jellemét s alkotmányát elrendezte s megalakította. Az egyház mintegy védfedél volt, mint a minden felett elterjedő mennyboltozat, melynek ótalma alatt a népek békésen kezdtek elrendezkedni, s törvényesen, s jogosan alakulni. E szerint István is a keresztyénség fölvétele után a nemzettel egyetemben folytatta a magyar alkotmány dicső palotájának építését, melyhez az ázsiai szerződés, s Árpád rendelkezései az elő csarnokot képezték. A keresztyénség s a rendezett szabadság volt a két fő elv, melyből minden törvényei folytak, s ezen két fő eszmében rejtezett a harmadik is, a régi törzsökfejek hatalmának korlátozása, melyek a vezér felsőségét büszkén, az ázsiai kötés értelmében, csak hadban ismerték el korlátlanul, s vitézségök nyerte birtokaikban függetlenül uralkodtak. Ez a hatalom megcsönkult ugyan már a keresztyénség behozatala előtt, jelentékenységében azóta mind inkább vesztett, minden lázadásnál azonban újra mutatkozott. Eltörlesztése volt az egymást felváltó királyok főczélja, s bár mennyire különbözött is jellemök, bár mint ellenkeztek német vagy görög hajlamaik, ez az elv mégis örökül hagyatott királyról királyra. Ez fejti meg az árpádiak nagy rendszabásait: az idegenek kiváltságait, s némileg a keresztyénség buzgó terjesztését is, mely kétfelül támadta meg a törzsökfejek tekintélyét, midőn a rabszolgasá-

got eltörölte, s a királyt a szentség fénykoszójával övedzte körül.

Ha a törvényhozások történetét az óvilágban vizsgáljuk, csaknem mindenütt látjuk, hogy eredetöket az Istenekhez emelték. A régi törvényhozók jól ismerték az emberi gyarlóságot, mely minden új ellen elfogult, s hajlandó megvetni azt, mi szemei előtt eredett, s azért nem vágytak munkájok eredetiségének hírére, s törvényeiket a régi hithez, mint legbiztosabb alaphoz ragasztván, mindenütt mint az Istenség tolmácsai jelentek meg, így Mózes, Minos, Nuraa, Pythagoras, Mohámét. A keresztyén időkben ugyanazon nézet emelte az egyházi rendet a törvényhozó testnek első rendévé, hogy a törvényeknek külsőképen is a vallás szentségpecsétje ne hiányozzék. S így azon gyűlésben is, melyben István a régi rendszerhez, mely ez alkalommal sem töröltetett el, a kor kívánságai szerint új határozatot kapcsolt, fő helyet foglal az egyházi rend fényes állásának biztosítása, törvény s dézmafizetés által Átlátván továbbá a király az egyház elvének igazságát, hogy keresztyén nem lehet rabszolga, a rögtön kivitelnek lehetetlenségénél a megváltást tette lehetségessé, s javasolta a felszabadítást. A büntető törvények középkori szellemben a viszonzás és vérpénz eszméin alapultak, s így a vérbosszú megszüntetésével e részben is a művelődésnek rés nyitattok, végre a királyi méltóság fentartására felségsértési törvény

hozott. Hazánknak ez első írott törvényei főképp külsejükben sokat hasonlítanak a frank capitulárekhoz és zsinathatározatokhoz, mi azon befolyás mellett természetes, melylyel a külföldi születésű egyházi rend, azon időben minden tudomány élénk őre, s termékeny középpontja, a gyűlésre hatott, de annál kitűnőbb István érdeme, hogy csak a valóban keresztyén, s a magyar nemzetiséggel nem ellenkező, elveket alkalmaztató országára, az akkor már kifejlett, s egész Európában virágzó feudalismus elmellőzésével — A pogányság azonban meg mindig le nem volt győzve, s a jámbor királynak még többször fegyverhez kellé nyúlnia, most az erdélyi Gyula, most a bolgár Achtum ellen. Különös jelenet a keresztyénség históriájában, hogy csaknem mindenütt karddal is hirdettetek, mintegy ellenvetésűi azoknak, kik a békeparancsolót erőtlentőnek hinnék.

István életének többi idejét királyi tiszte teljesítésének, s az istenfélelemnek szentelte, s áthatva a keresztyénség magasztosságától, egy keresztyén király középkori eszményképét megtestesítve, áldásteli tetteivel leghathatósabban terjesztette az új vallást. Nagyságát leginkább tünteti ki fia Imre s unokája Péter, kik István jellemének kettős irányát, a keresztyénség s művelődés felé, egész a túlságig kiképezve öröklék. Imrének lágyabb lelke a keresztyénség tette készítő oldalát fel nem fogta; a szentség pálmája

lebegett szemei előtt, nem a királyi korona, a még atyja halála előtt, szűz házasságban élve, gyermektelenül halt meg. Péter ellenben, miután a király közelebbi rokonait cselszövények által eltávoztatták, István halála után királyi székre ült: Magyarországot német földdé kívánta változtatni; — országlása a szent Istvánénak torzképe volt. A finom olasz nevelesűnek nem tetszett a büszke magyar komoly jellem s alkotmányának korlátai; tobzódva akart ő élni, mint korlátlan király, az emberiség magasságain. Midőn azonban német zsoldosokat tartani, s a hivatalokat németekkel kezdte betölteni, a magyarok, kik első királyuk újításait hálásan fogadták, a nemzetiséget féltve Pétertől, Abát választák királynak. De ezt is elhagyta a nemzet, midőn a Péter segítségére készülő császár engesztelésére a Lajtán túli részeket neki átengedni kész volt s ez által az ország integritását, a haza méltóságát megsértette. Péter nem tanút szerencsétlenségén, s hűbérbe fogadván Magyarországot a császártól, maga okozta vesztét — a belháború kigyúlt, s az Oroszországból meghitt András lett ennek vezére. Mindazok, kiknek István bölcs rendelkezései, Péter nemzetelleni zsarolásai, s Aba durvasága elégtelenségre okot adtak, a régi Istenek minden tisztelői, az erkölcsiség minden baráti, s minden igaz hazafi, tőle várták különböző bajaiknak enyhítését. De ő magas hivatásának nem felelt meg, s az elégtelenség legdurvább, s a mint

látszott, leghatalmasabb részének megengedte, hogy minden újítást eltöröljenek, s az ősi szokást helyreállítsák. Ez engedelem vérpatakokkal árasztá el az országot, a nép dühöngött a papok, dézmaszedők s németek ellen, de a pogányság e durva, s eleinte győzelmes kitörése sem árthatott a keresztyénségnek, s István rendelkezéseinek, mert Péter meggyőzetése után András átlátta, hogy csak a keresztyén nemzetiségben léteznek a jövő csirái, s miután egész életében országlásának első hibáját helyre hozni iparkodott, a pusztítás is az új vallás diadalmává változott. András a német császár bosszújától rettegvé, ki Péter alatt Magyarországot már hűbérei közé számítá, egy nagy következtésű rendszabásnak alkotója lett, midőn vitéz öcsését Bélát Lengyelországból segítségül híttá, s az ország harmadrészének urává nevezte ki. A hercegség a királlyal, mint két kard egy hüvelyben, nem fért ugyan össze s háború lett az intézkedés következtése; de utóhangja, s nagyobb arányban utánzása levén a törzsökfejek csaknem egészen független hatalmának, ezen felosztás a nemzet szellemével nem ellenkezett, ugyanazért a hercegséggel mind a mellett, hogy már első alapítása is a király vesztével végződött, még többször találkozunk a magyar történetekben.

András meggyőzetése s halála után Béla az ország állapotját zavarban találta, a pogányság a keresztyénség színe alatt, mint a hamutól fedett

parázs tüze, mindig tovább harapózott, a birtokok uzsorások kezében voltak, a pénz értéke különbözött, az egész országban fejetlenség uralkodott. Ily nagy bajok enyhítésére rendkívüli eszközökhöz nyúlt Béla, az ország minden helysége (villa) által két követet választatván, hogy az egész haza képviselőivel a nehéz időknek megfelelő szükséges rendszabásokról tanácskozhassék. A csoportosan megjelentek a pogányság s ősi szokás helyrehozatalát, az újítások törlését s a külföldiek s keresztyénség kiirtását fenyegetve követelték, s a király kénytelen volt a pogányság ez utolsó nyilvános merényletét fegyveres kézzel elnyomni. Bölcs rendelkezések a pénzverés iránt, s szoros igazságkiszolgáltatás jelzik rövid uralkodását, mely alatt az árúk bece is meghatározottat a tudatlanok megcsalásának nehezítésére. A történetvizsgáló, ki megemlékezik, hogy 1848-ig a hús ára s az aratórészt a megye gyűlésén szabatott meg, nem fog csudálkozni azon, hogy Béla alatt a magyar nem ismerte még a közgazdaság legelső tantételeit.

Salamon országlása csak a régibb történetek ismétlése, egyfelől a királyság, s mögötte a császár, ki merényletével fel nem hagy, hogy Magyarországot német hűberré változtassa, másról a hercegség, Béla fiai közt megosztva, lengyelekre s a nemzeti erőre támaszkodva, a két fél közt pedig ingerlő tanácsosok, kik a törzsökfejek régi függetlenségének megnyerése végett zavart

s visszavonást szerezni iparkodtak, végre távolabbról a görög udvar, mely a hatalmas szomézédország gyengítésére a belháború lángját nevelni igyekezett. E súrlódások s háborúskodások közt előre látható volt a hercegekkel tartó nemzeti erőnek győzelme.

Gejza rövid királysága alatt s László uralkodásának kezdetével még mindig tartott az egyezkedés Salamonnal, mi a pápának alkalmat nyújtott befolyását hazánkban is megerősíteni, de László egy második Szent István, s mint ez a keresztyén király ideáljának személyesítője, erős jelleme s igazi vallásossága által szükségtelenné s lehetlenné tette e befolyás maradó megalapítását, mi főképen azért nevezetes, minthogy akkor épen VII. Gergely, a lángeszű Hildebrand, viselte a tiarát. — Két hatalom uralkodott a középkorban a népek felett, a világi s egyházi, a császár s pápa, a feudalismus és hierarchia, kölcsönös függéssel s korlátozással, s ezek most VII. Gergely alatt ütköztek össze, de a császárság fénye, a feudalismus aczélereje, s mesterséges gépezetök nem tudott sikeresen megbirkózni az egyház tiszteletével, az ész hatalmával, a pánczélos nemesség a fegyvertelen alrenddel. Mert az investitura a harcznak csak jelszava volt, az elfajult császárság megaláztatása s az elnyomott nép bosszúja rejlett alatta, s ez talált elégtételt, midőn a bársonyban született Henrik, Canossa várában, a kovácsfi Hildebrandtól három fagyos

napon át, könnyű ingben várta az egyházi átok feloldását. S hogy ez volt a harcz belső értelme, ezt mutatja az egyházi rend magaviselete, mely a szótlanul szenvedő népet megboszúlva, alázta meg a királyi koronákat, sőt hogy az a mélység, mely az egyházat a feudalismustól elválasztja, a késő századokig is áthághatlan maradjon, a coelibatus jármát vette vállára, hogy elkülönözve a nagyoktól, kikhez a házasság a papot csatolhatná, csak nagyobbbrészt alrendű atyafiai által kötessék össze a világgal. S így a magyaroknál is nagyobb befolyást nem nyert a pápa, mindaddig, míg férfias s vallásos királyok, magas hivatásokkal megegyezőleg, nemzeti szellemenben s irányban uralkodtak, mint László, kinek érdemei oly mélyen be voltak vésve a nemzet szívébe, hogy holtát három esztendeig gyászolta. Fő elvei, mint tövényeiből is látszik, az egyházi rend biztos szabályozásában, a vagyon biztosságának megőrzésében s a pogányság kiirtásában (alatta tiltattak el az áldozatok forrásoknál, fák-nál, szikláknál) pontosultak össze. László halála után Kálmán lett király, a selyp, kancsal s béna; a szép Almosnak a herczegséggel kellett megelégedni. Ez jegyzé meg a magyarokat az európai művelődés bélyegével, hogy ázsiai fogalmaikat elfelejtve, a lélek felsőbbtségét a test felett vagyis a szellemi erő uralkodását ismerték el, a király formátlan teste jelezte legjobban a keresztyén elvek győzelmét. Ő végzé be szent István nagy

munkáját, a keresztyénség megalapítását s a rabszolgaság elenyésztetését, midőn a pogány rabszolgáknak a házasságot megtiltotta. Néhány törvényében századát megelőző szellem leng, melyekben t. i. a boszorkányperek megszüntetnek, a gyermekölő csak egyházi büntetés alá vettetik, s a kolostoroknak s egyháznak ajándékozott szerfölkötti halastavak visszavétnak. Midőn a kereszthadak német zsaroló csapatjai Magyarországnban alatta s általa vesztőket találják, a németek befolyásának első szaka végét éri; ez kezdetben jótékony volt, mert a keresztyénséggel a művelődés magvát is elhintette, később azonban mindinkább nemzetellenes, s ellenséges irányt vett, de minden külső ereje mellett még nem győzedelmeskedett. Kálmán alatt mutatkoznak a görög befolyás első jelei, nemcsak a konstantinápolyi nevelésű Álmos herczeg ármánykodásaiban a király ellen, ki nemzeti erőre támaszkodva, ellenénél mindig erősebb volt, de az ingerlékeny király kegyetlenségében is, melylyel Cselszövényeivel fel nem hagyó atyafiát, sőt ártatlan fiát Bélát, a görög udvarnál megszokott módon megvakíttatá.

Így látjuk, hogy nemzetünk történetének ezen szakaszában *a magyar mindig haladott, s országa virágzott, midőn vezércsillaga nemzetiség volt, mely a kor kívánatait megérti s velők összeolvad*, mint ez időszakban a keresztyénséggel. A következő időszak ugyanazon elvet igazolja, mutatván,

hogy az ország hanyatlott, s a magyarok aljasodtak, valahányszor a nemzetiség külbefolyásoknak alárendeltetett.

III. IDŐSZAK.

Görög befolyás, II. Istvántól III. Lászlóig. 1114—1205.

Jótevény volt a németek első befolyása Magyarországra, neki köszönhetjük a keresztyénséget s nemzetünk első művelődését, de szerencsénkre nem volt elég erős, hogy a nyugoti nemzetélet másik elemét, a már kiképzett feudálismust, mely a nemzeti egységet oly könnyen veszedelmezteti, behozhatta volna, s a német császárok vágya: Magyarországot hűbéreik közé számíthatni, melynek kivételére fegyverhez is fogtak, még inkább elidegenítette a nemzetet a németektől, kik így azon válaszfalat, mely nekik oly soká áthághatlan maradt, önkezeikkel rakták. Minthogy azonban lehetetlen volt, hogy a három, a művelődés különböző fokán álló nemzetől körülfogott Magyarországra, egyike szomszédi közöl nagyobb befolyással ne bírjon, a németet a görög váltotta fel, kihez e században a sógorság is gyakrabban kötötte a magyar királyokat. De alig jött nemzetünk szorosabb érintésbe a keleti császársággal, ez már is vágyott a szép ország után, veszedelmesebben mint a nyugoti; nem erőszakkal hanem cselszövényekkel s görög ármánykodással. Nemzetünk azonban

kikerülte e veszélyt is, se határai, se függetlensége nem csonkultak ez időszakban, csak hogy a görög befolyás a nemzet jellemének aljasodására nem minden siker nélkül hatott. Belháborúk, s kegyetlenkedések a királyi családban könnyelműen kezdett háborúk, a királyi hatalom kiterjesztése egész az önkényig, míg másfelől nem képes a közrendtlenséget a világi s egyházi életben zabolázni: ezek a keleti rohadásnak nyomai azon időszakban, melynek egyetlen jó oldala a nemzeti egységnek fentartása, s a királyi hatalomnak mindenfelől biztosítása. A görög befolyás azonban sokkal alattomosabb volt a németnél, s a nemzet jellemére mélyen hatott, még mielőtt a császárok az országot függésbe hozni merészeltek volna; sőt már Kálmán alatt látjuk Béla a Almos kegyetlen kínzásaiban, mily hamar terjedett a görög udvar kegyetlen politikája a fejedelem vérei irányában.

Csak tizenhárom éves volt István, Kálmán halálakor, s kiskorúsága alatt a mágnások uralkodtak, nem bánván, hogy a fiatal király buja dőzsölésben pazarolja el erejét, mert Gejza, László és Kálmán uralkodása elegendően bizonyította, mily veszedelmes a kormányzó lelki testi egészsége azokra nézve, kiknek elemők a rohadás. Istvánban azonban megcsalhatkoztak, s a király kicsapongásai nem voltak a gyengeség jelenségei, mert midőn a főhivatalnokok s mágnások elég erőseknek tartották magokat, hogy a

régi törzsökfejek módjára függetlenekké válnak, s Wladimirbe, hova István az elhajtott Jaroslav herceget segélni szállott, ennek elestével a király által parancsolt ostromot folytatni vonakodtak és seregökkel visszatértek, a hazaért király véresen boszúlta meg sértett méltóságát. Ugyan ez okból a görög császárral is háborúba keveredett, minthogy sok elégedetlen, köztök a világtalan Álmos, Konstantinápolyba menekedett, a császár pedig, mint szent László veje, a szerencsétleneket nem akarta száműzni, de Almos halálával megszűnt az eredmény nélküli háború. Szintúgy eredmény nélkül maradtak István háborúi a velenceiekkel, a csehekkel s osztrákokkal, kik ellen a magyar részint a király fellobbanó tüze, részint a szomszédok ingerlő irigysége, s ármanykodásai következtében harczmezőre kellett szállni. Nevezetesebb volt egy kún csapatnak letelepedése Magyarországon, melyet a király szép leányai miatt különösen megkedvelt, s ez által a magyarokkal oly ellenzésbe hozta, mely gyakran vérengzésre adott okot a két nemzet közt. A fiatal, de magtalan és elerőtelenedett királynak betegeskedése alatt, midőn az árpádi házból emberek tudtára már csak a kétes születésű, Kálmántól el nem ismert, szláv nevelésű, Borics volt életben, a nemzet ellenszenve az idegen befolyás ellen, Bors és Iván ispányokat zendülésre készítette. Merényletöket ugyan életökkel fizették, de alkalmat adtak arra, hogy a király fölfö-

dözze, miképen a szerencsétlen vak Béla még él, mire István őt a kolostorból az udvarhoz hívatta, utódjának választotta s a szép szerb Ilonával megházasította. Kevéssel ezután II. István meghalt.

Vak volt II. Béla, jámbor s gyenge, de annál erősebb kezekkel kormányozta a görög fortélyú Ilona a királyt s az országot, bosszúsan föllépve a nyugtalanságot szító hatalmas törzsökfejek s főhivatalnokok ellen. Az aradi gyűlésben a sokaság elébe vezette a világtalan királyt, s bosszús beszéddel fellázította az indulatokat, s a tanácskozást mészárlássá változtatta át, melyben hatvannyolcz főúr, Kálmán tanácsosai, s Béla vakságának okai, talán hatalmok miatt is, felkonczoltattak. A mint látszik, a gyűlés minden végzésein a főüri hatalom elleni szellem lengett, de a történetírás csak töredékeket jegyzett fel e határozatokból, melyek talán épen e szellemök miatt vesztek el, s törvényeink tömegében helyt nem foghattak. E gyűlés a legsúlyosabb csapás volt a régi oligarchiára s a királyi méltóságot tetemesen emelte, következéseit azonban Béla gyenge lelkülete nagy részint neutralizálta. A lengyelekre támaszkodó trón-követelő Borics kettős szerencsétlen merénylete, s Bosnia (Ráma) magyar felsőség alá jutása jelzik Béla uralkodását az aradi gyűlés s halála közt.

II. Gejza kiskorúságában anyja Ilona, Uros és Belus testvéreivel együtt, erősen s békésen

kormányoztak s Erdélynek egy részét németekkel telepíték meg. Ezek azonban, nagyobb tömeget képezvén, s az egész országban el nem szóródván, a nemzet jellemére nem voltak azon befolyással, mely nagyobb művelődésökből gyanítható lehetett. Különböznék is a német élet a szabadabb magyartól annyira különbözik, hogy később is a szabad királyi városok, melyek csekély kivétellel német lakosokkal bírtak, s melyekben Magyarország németes civilisatiója központosul, azon mozgalmaktól nem ragadtattak meg, melyek az országot izgatták, s a csak a reformatió idejében, midőn nem a politikai, hanem a vallásos szabadság volt a harc zelszava, folytak beeredményesen a nemzet történeteibe sőt szabadságukat is csakhamar a dohos, magokat választás által kiegészítő belső s külső tanácsok szűk korlátaiba szorították.

A Borics miatti háborúskodások, Magyarországon s Ausztriában, a német császár s francia király keresztadainak átvonulása az országon, s a kétes folyamatú, s bár győzedelmes, de eredménytelen háborúk a tót nemzetekkel, csekély epizódok voltak a nemzet életében, melyeknek maradó befolyása nem lehetett. De keletről új, s nagyobb veszedelem fenyegette az országot, mert a görög császári széken veszedelmes szellemű férfi ült, az utolsó nagy ember a rohadón, szent László unokája, Mánuel, ki, a mint jellemében a keleti ármánykodással a nyugati erőt

párosította, úgy anyagilag is a nyugatot a kelettel meg egyszer össze akarta kötni, sőt az egyházszakadás megszüntetésével a pápát is Konstantinápolyba átteni, s új világbirodalmat alkotni tervezett. Terve kivitelének kezdetéül hatalmát a magyarok felett akarta kiterjeszteni. Háborúra Borics s Servia adtak okot, hol III. Gejzának nagybátyja Tsudomil a görög jármot lerázva, magát Magyarországhoz csatolta. Maiméi azonban, meggyőzván a szerbeket, egész Székes-Fehérvárig nyomult, hol a királyi lakot elégeté, míg Gejza Galicziában az orosz hercegekkel hadakozott. Visszatértével Mánuel is visszavonúlt, s a háborút oly béke zárta be, mely mindent a régi állapotban meghagyott. Evvel azonban a király testvérei nem elégedtek meg, mert herczegséget óhajtottak a magok számára. István volt a legbékételenebb, s azért előbb a német császárhoz, majd Konstantinápolyba szökött, hol már Boricsot megtalálta, s hová testvére László követte. Byzancz gyűlpontja lett Gejza minden ellenségeinek, a király tehát szintén cselszövényeket szőtt a görögök ellen, végre kardott rántott, de több kétes harc s egy eredménytelen győzelem után még egyszer megbékült Manuellel, s 1161. meghalt virágzó férfikorban; kétes időben erős király. — Gejza halála után, midőn testvérei Byzanczban időztek, s legidősb fia III. István még kiskorú volt, Mánuel legkönyebben vélte kivihetni nagy terveit, s valóban az idő

nem volt rosszul választva, s Manuelen még egyszerű kezde fényleni a halványuló, keleti bíbor, de törekedései a magyar nemzet józanságán hajótörést szenvedtek, mely idegen kormánytól mindig undorodott. S azért is Manuel kívánatára, hogy régi példák szerint, Gejza fia helyett testvére kövesse méltóságában, a magyarok felelete az volt, hogy hűbéresnek soha sem engedelmeskednek. De midőn a császár II. Béla szökevény fiait görög sereg közepett küldötte az országba, III. István, Gejza fia, az egyházi renddel, mely a görög szertartástól félt s néhány híveivel Pozsonyba vonult vissza, s László, és ennek hirtelen halála után IV. István, lett magyar király, uralkodása azonban csak addig tartott, míg a görög császár közel volt, távoztával elűzetett s III. Istvántól csatában is megveretett. — Látván most a nyílt erő elégtelenségét, Manuel cselszövények által akará Magyarországot trónjához csatolni, s azért magtalan lévén, s gyűlölve görög atyafiait, István testvérét Bélát Byzanczba kérte ki magához, hogy leányával jegyezze el s követőjének nevezze ki. Örömet adták őt oda a magyarok, kik eddig a királyi testvérek által mindig zavarba jöttek, de ezt most sem kerülték ki, mert a császár Béla számára herczegségül, Dalmátországot követelte s ennek megtagadására a szökevény bitorló István által támadtatta meg a magyarokat. Kétes harcz után Dalmátország Béla őrségének engedtetett át, de a király nagybátyja, az öregebb Ist-

ván, nem tisztelte a békét, görög sereggel zsarolva rohanta meg az országot, a király megverte őt, s Zimonyba szorította, hol két nappal a vár eleste előtt megmérgeztetett. Manuel, kinek ropant terveit a magyar ellentállás gátlá, felhevült erre, s enyészetet forraló kebellet egyszerre a német császárt az osztrák s orosz fejedelmeket, és Velenczét a magyarok ellen hívta fel. István azonban mind ezekkel kibékült; Mánuel ellen Serviát ingerelte fel s Dalmát- és Horvátország átengedésével egy évre fegyverszünetet vásárlott, melynek elfolytával a háború ismét elkezdődött. A szerencse előbb a magyaroknak, később a görögöknek kedvezett, s Dalmátország sok vérontás elnyerés és visszafoglalás után csakugyan Bélánál, Szerem Manuelnél maradt. A császár most már megelégedett, hogy legalább utódja C3atolandja Magyarországot a keleti császársághoz, de a sors másképen rendelte, Manuelnek váratlanul fia született; István a mint gyanítható, görög méreg által, meghalt, s a császár most Bélában'csak fiának vágy társát látva, őt mindjárt Magyarországra küldte, miután eskü által hű szövetségét biztosította.

Gyanú fogadta a görög nevelésű Bélát, az egyházi rend félt a görög szertartás behozatalától s hatalma csökkenésétől. De Béla megszünteté a félelmet, koronázásakor esküt tett le, hogy a római egyháznak engedelmessé, s a magyar clerus szabadékait fentartani kész, s huszonhárom

évekig tartó országlása alatt esküjét híven megtartotta, az országot megbékítette, zsványoktól megszabadította, s az udvart konstantinápolyi s párisi módra szabályozta. Görög szokás, és francia feleség készítették erre, s a cancellaria talán az országbárók is tőle származnak. Csak irás útján közelíthete a nemzet ezentúl királyához, királyi okirat biztosítá a birtokot, s így az ázsiai formák megszűntével a királyi hatalom terjedett, az ország pedig külső alakjában is európai lett. Béla több háborúba is keveredett, de mindig eredmény nélkülibe, hol Ausztriával, hol Halics-csal, hol Velenczével, s Manuelhez is minden háborújába segédsereget küldött, de ennek halálával Dalmátországot visszafoglalá. Uralkodásának legszenyesebb foltja azon görög politika, melylyel testvérét Gejzát 15 éven keresztül fogságban tartá, mind addig míg a keresztes Fridrik császár a szerencsétlen számára kieszközölte a szabadságot. Nyolcz évvel ezután Bélát is megragadta az ábránd tüze, de keresztes készüléiteit a halál szakítá félbe.

Legidősebb fia Imre öröklötté a koronát, a fiatalabbik András, atyja kincstárát, hogy a keresztfogadalmat teljesítse. András ez ürügy alatt gyűjtött seregével bátyját támadá meg, s régi szokás szerint herczegséget követelt. A testvérek közti viszálkodások s háború, és a keresztfogadalom be nem teljesítése alkalmat adtak a hatalmas II Incze pápának beavatkozni az or-

szag igazgatásába, hol különben is a féketlen, egymással czivakodó egyházi rend korlátozása által, melynek kicsapongásai ellen Béla a görögösödés gyanújának elkerülése végett erősebben ki nem kelt, a pápa tekintélye nőttön nőtt. Ki is békíté a két testvért, András herczegséget nyert, s mindketten keresztháborút ígértek, de ígérését egy sem akarta megtartani. A király ürügyül használta Jadra elfoglalását a velencei zsoldban álló keresztések által, s a szerb zavaros ügyeket, az esztergami s kalocsai érsekek czívódásait, s a koronaörökösödés biztosítását fiának Lászlónak számára. E közben András még egyszer fellázadt, és seregei számosabbak voltak a királyéinál. De ekkor a két tábor láttára Imre fegyvertelenül csak királyi méltóságától védve, korona fején, királyi palást vállán, királyi pálcza kezében, átment a zendülők gyáva táborába, s tulajdon kezével megragadva öcscsét meglepett seregei közül, hívei közé vitte, börtönbe záratta s feleségét Gertrudot, mely őt mindig fellázasztá, haza küldte Meranba. Megkoronáztatván most fiát Imre, keresztfogadalmának többé semmi nem állott ellent, de elgyengülése halálát gyaníttatta, s azért még halála előtt szabad lábra helyezte testvérét, s fiának gyámjává nevezte ki. András azonban mindjárt inkább királyul mint helytartóul viselvén magát, az özvegy királyné a kétévű Lászlóval az osztrák herczeghez menekedett, ki igényeit

fegyverrel kezdé támogatni, midőn László halálával 1205-ben a háború oka megszűnt.

IV. IDŐSZAK.

A nemzetiség reactiója, II. András s az aranybulla.

1204—1285.

Midőn II. András királyi székre emeltetett, a magyar nemzet negyedik századát kezdte élni Európában. Három első évszázadában önmaga s szomszédi ellen, fegyverrel és cselszövényekkel, meg nem szűnt harcza, s ezen vitából csak a nemzetiség lépett ki sértetlenül, minden egyéb hatalom megtört, minden nagyság porba hullt, minden egyes kar ereje romokba dőlt. A törzsfejek kizárólagos uralkodását ledönté a jövevények megadományoztatása, az ázsiai előítéletekkel elenyésztek az ősi szokások a keresztyénség világa előtt, német ész s erő, a püspökök s vitézek, tolák ki a törzsöfjek unokáit a királyi tanácsból, az aradi gyűlésben folyt vér elkülöníté a királyt a magas aristocratiától, a nemzet mindig éber boszúja féken tartá az idegenek hatalmát s az egyházi rend tekintélye alábbszállt egyes tagjainak dőzsölése s czivakodásai miatt. A király lett mind ezen hatalmak örököse, kinek tekintélye, főkép a görög befolyás alatt nőttön nőtt, s Imre alatt egész sereggel felért. De épen ezen elkülönözött magas állása lett megaláztatásának fő oka, mert kik a hatalomban részesülnek, azok veszély-

kor védik; Magyarországon pedig, midőn Andrásnak gyávasága s következetlen pazarlása a haza jólétét megrendíti, nem létezett többé semmi egyes hatalom, melyre támaszkodva a királyi tekintély új fényre derülne, s így kénytelen-séggé lett a szükséges reorganizációnak szélesebb alapot adni: a nemzet szabadságát, — így eredett a híres aranybulla.

Míg Magyarországon a szabadság palládiumának kivívása vér nélkül sikerült, egész Európában nevezetes mozgalmakat látunk, s egy pillanat reájok tanulságos azon viszony megfejtésére, melyben a magyar szabadságlevél a civilisált nemzetek történeteivel áll. A keleti császárságban, melynek befolyása Magyarországon a királyi tekintélyt nevelte, s mely nélkül a feudalismus két századdal elébb, mint tetteleg bekövetkezett, hozzánk behozatik, s így mélyebben gyökerezve, a nemzeti kifejlődésnek különböző irányt ad, a korlátlan császári méltóság megszűntette a nemzet minden rugékonyságát, az ország csak a császárok személyességében találta erejét, s azért kevéssel a nagytervű Manuel után, első megtámadásra egy nyugoti kalandorcsoport kezébe került, megmutatván a magyaroknak a korlátlan uralkodások végzetszerű bomlását. A nyugoti császárságban ellenben a hohensaufi ház s ebben a középkor legvitézebb lelkű s legfellebb szellemű férfiai I. és II. Fridrik, sem víhatják ki a császári hatalom elsőbbségét a

a pápa által támogatott feudális hercegek s szabad város-egyesületek felett, hol az újkori szabadság első csirái mutatkoztak oly alakban, mely a birodalom egységét veszélyeztette, mely erőtelenebb uralkodók alatt tetteleg el is enyészett átalok. Franciaországban az ellenkező eset adta magát elő, itt független herczegségek a feudális könnyű függés által egy országgá alakúinak, Capet Hugótól IX. Lajosig, midőn az erőteljes királyok elébb cselszövényekkel s hatalmaskodás, később igazságszeretet és egyenes jámborság által a monarchiát erősítik, Spanyolország több királyságaiban a feudalismus s a tartományi szabadság korlátozzák különbözőképen a királyokat, s a mórok elleni harcz s az ország visszafoglalása komolyabb irányt ad az egész nemzetnek, mint hogy fejedelmeivel hosszabb czívódásokba ereszkedhetnék, kiknek hatalma minden új hódítással természetesen nőtt. — S míg a fejedelmek egész Európában tágítani igyekeznek hatalmuk korlátait, ezen mozgalmak csak Angliában végződnek úgy, mint Magyarországon, a köz szabadság megalapításával, bár nagy pusztítás és vérontás után. A hódító Vilmos elfoglalta normanjaival a szigetországot Kálmán idejében, s a régi szabadság helyébe feudalismust hozott be. A békétlen szász nép elnyomatása s rendszeres kiaknázása, és a hatalmasabb bárók megalázása, volt a Plantagenet-ház véres politikája, míg János, oly pazarló s oly gyenge mint a magyar András, a

fegyveresen ellene felkelt bárók által kényszerítetek megerősíteni, királyi levéllel, az ország szabadságát.

András, ki mint berezeg emelte fegyverét királyi bátyja ellen, mégis jámbor lelkületű volt, de érezve gyengeségét, Gertrúd feleségére támaszkodott, kinél az asszonyi szeszély férfias merészséggel párosult. A király, kormányzása kezdetén, a lengyel, halicsi s orosz zavarokban vett részt, hol a háborúk s uralkodók egymást üzték, s az ingadozó királyi székek csak magyar vitézség által tartattak fenn. De a nemzeti erő e pazarlása s a folyt magyar vér, nem hagytak maradó eredményt, sőt önérzést sem valának képesek ébreszteni a királyban, ki minden kétes esetben mindjárt panaszokkal s kérelmekkel folyamodott a római székhez; a pápa pedig, hogy hatalmának e kiterjedését biztosítsa néha olyanokban is engedett András kívánságának, melyeknek helytelenségét átlátta. így Bertoldot, a királyné testvérét, egy a nemzet által utált, a királytól ajándékokkal elhalmozott fiatal embert, több megtagadó, sőt dorgáló levél után, végre még is kalocsai érseknek nevezte ki, nem gyanítva, hogy ez által a népnél többet vesz, mint mennyit a királynál nyer, s felejtve a nagy Hildebrand alapelvét, ki a hierarchiát a nép sympathiájára az egyházi rend személyeinek tekintélyére s feddhetetlen életére építé. Ezen kinevezés nehéz csapás volt, az egyházi rend erőtle-

nedő tekintélyére; Bertoldot egy népcsoport megtámadá, s a bűnösöknek III. Incze általi excommunicatiója hatás nélkül elhangzott. A király meg nem szűnt azalatt meggondolatlan bőkezűséggel adományokat kiosztani, királyi jövedelmeket elajándékozni, s fényes, a jövedelmekhez aránytalan pompát űzni; a kormányzásban még akkor is legnagyobb részt hagyott Gertrúd feleségének, midőn egy felfedezett összeesküvés a nemzetnek iránta meghűlő indulatát bizonyítja. A királyné megöletése volt ezeknek következése, kiben az ország, szegénységének s nyomott állapotának okát gyanította.

Nevezetes volt ezen időben Európának vallásos állapota. Ábránd hatotta át nyugot nemzeteit, melyek Spanyolországtól a byzanci császársáig seregenként a kelet forró halálöleléseibe rohantak, míg messze, Khína szélein, új zivatar tornyosodott felettök, mely mind a kettőnek veszélyét kebelében rejté. Egy nemzet sem vonhatta ki magát az ábránd örvényéből, s András, ki most Jolantát a byzanci latin császár legközelebbi véré, hitvesül választotta, már ezen rokonságnál fogva is kénytelen volt a küzdő pályára lépni, s a világ zajában részt venni. Miután második fiát Kálmánt Gácsországban fejedeleme elhelyezte, s a veszprémi püspök s esztergomi érsek vitáját a koronázás joga iránt, mint elébb már több püspökök közti kérdéseket, a pápa ítélete alá terjesztette régi keresztfogadal-

mának teljesítésére készült. 1217-ben a pénzérték kisebbitésével, a jobbnak rosszabbal felcserélésével s a veszprémi egyház kincseinek önkényes elvételével elegendő pénzt gyűjtván, útnak indult, János esztergami érseket hagyván helyettesesül. Szerföldötti adományok jegyzik útját, melyen Spalatróig jött, honnét hajón Ptolomaisba ment. A szent földön inkább mint áhítatos zarándok, nem mint ellenséges király viselte magát, Tábor hegyének haszontalan ostromlása után, rövid betegeskedése következtetésében, melyet méregnek tulajdonított, visszatért, de előbb mind a négy nemzettel, melyek akkor a byzanci császárság bársony foltjait bírták, szövetségbe lépett, az ikoniumi szultánnak s a vad bolgár fejedelemnek a keresztyénség s latin szertartás felvételének föltétele alatt, két leányát Ígérte oda, fiait az örmény király s Lascaris Tódor görög császár leányaival jegyezte el.

Hazajötténél András mindent a legnagyobb zavarban talált. Fia, Kálmán, Gácsországból el volt űzve, a meghasonlott egyházi rend tekintélye csökkent, az országnagyok, királyi adományok s magán hatalmaskodás útján, a megyék örökös birtokába jutottak, a zsidók s izmaeliták a különben is nyomasztó kényszerített pénzváltás ürügye alatt iszonyú zsarolásokat követtek el, s a köznép ölni kezdte a tized s királyi jövedelmek beszedőit, — a keresztyénségnek új eltipratásától lehetett félni. A király e zavar

rendbeszedésére mitsem tett, a jelen pillanatnak élt, s a pápánál hasztalan panaszokra fakadott. Fia azonban, a már megkoronázott Béla, átlátta, s elég erőt érzett magában kivívni a haladó kor követelményeit. Ez Magyarországon is, mint egész Európában, a kereszthadak után *egy erős, a nagyoktól független középrend alkotása* volt, s a németeknél a polgári rend szabadalmait, Angliában minden birtokos (freeman), hazánkban a kisebb birtokú nemesek szabadságainak biztosítását vívá ki. Ezen cél elérésére öt esztendeig kellé vívnia Bélának atyja gyöngesége, s a nagyok ármánykodásai ellen, elébb kérve, később fenyegetve, végre fegyverrel fenyegetve, míg 1222-dikben az arany bulla a magyar szabadságnak második talpköve lett. Béla felekezetének jelszava a pazarolva kiosztott királyi adományok visszavétele volt, mert András a megyéket s jövedelmeit ajándékozgatta el, mi által a várnemesség a nagyok hatósága alá jutott, az ország védőinek száma kisebbedett, s a jövedelmek csorbultával a királyi kincstár szükségeinek fedezésére a zsarolásokat többé ki nem kerülhetette. Béla érzé azonban nemzetének minden egyéb súlyait is, s az általa kieszközlött fő törvényünk a nemzet egy sebéről, egy osztályáról sem felejtkezett meg, s azért az ország akkori állapotának s Béla nemes gondolkozásának legélénkebb tanúja.

Először is, hogy az új rendszer a történeti ala-

pot ne nélkülözze, a törvény bevezetésében minden mostani követelés szent István idejére s rendelkezéseire vitetik vissza, és meghagyatik, hogy ezen király szent emléke, mint a nemzet s király közti legfőbb kötelék, évenként a nemzet s fejedelem által ünnepelessék, (I. ez.) így a nemesség főszabadsága biztosítottatik, hogy törvényes idézés s ítélet nélkül személyében s javaiban ne háborgattassék (II., III., XV., XXII. ez.) A német földről beharapózó hűbéri rendszer ellen hozatott a cikkely, mely a nemeseknek szabad rendelkezését javaik iránt korlátlanul fentartja (IV.). A királyok hadakozó szelleme tévé szűkességessé a rendelkezéseket, hogy a nemesség csak az ország határain belül köteleztessék tulajdon költségein katonáskodni, külföldön zsoldot kap a királytól, a hadban elesetek vérei jutalmaztassanak meg (VII. és X.). Több cikkely szabja meg a bírák s országnagyok hatóságát, megszünteti zsarolásaikat, s megtiltja nekik az elítéltek védelmét. s a hivatalok cumulációját. (V., VIII., IX., XIV., XXVIII., XXIX., XXX.) Az egyházi dézmák szabályozása után (XX., XXI.) a király jövedelmei határozatnak meg, hová a pénzbevéltás is tartozik, (XXIII., XXVII. és XXIX.) az özvegyek, parasztok, idegenek oltalomba vétetnek (XII., XIII., XIX.), az utolsók azon óvással, hogy hivatalokat csak az ország beleegyezésével viselhessenek, (XI.) külföldre adományok ne adassanak, az adottak váltassanak

vissza (XXVI.), a zsidók s izmaeliták a pénzváltó, adószedő és sóhivatalokból kizáratnak, egész vármegyék adományozása megszüntettetik (XVI.), de valódi érdemért nyert adományoknak elkobzása tiltatik (XVII.). Végre mind a két király ítéli az alattvalók ügyeit, függetlenül egymástól (XVIII.). Ezek a híres aranybulla cikkei, melyeknek biztosításául a végszóban az egyházi s nemesi rendnek a később híressé lett ellenállhatási jog adatik meg.

Bélának s az általa képviselt kisbirtokos nemességnek hazafisága s bölcsesége még világosabban tűnik ki, ha ezen határozatokat az egykorú angol nagy szabadságlevél 72 cikkével összehasonlítjuk, mert ismét látandjuk, hogy bennök a kor kívánságai a nemzetiséggel legszerencsésebb arányba helyezvék. — A nemesek (a freeman szó szélesebb értelmű ugyan, de alig fordítható) szabadsága, a király s országnagyok zsarolásainak megszüntetése, az idegenek elő nem mozdíthatása, s az ellenállási jog, melylyel ez időben még Arragonban is és Castiliában (Francziaországban kopasz Károly alatt) találkozzunk, mind a két nemzet szabadságlevelében előfordul, de az angoloknál még nagyobb figyelmet gerjesztett a hűbérrendszer, s tartozásainak szorosabb meghatározása, mely 13 cikkely által biztosítottatik, míg aranybullánkban a javak iránt a szabad rendelkezés tartatik fönn. Két cikkely oltalmazza ott az egyház szabadságait (nálunk

ez III. István szabadságlevele által történt); kettő tiltja, hogy az igazságkiszolgáltatás pénzért vásároltassék; az elkobzott jószágok visszaadását négy czikk ígéri; kettő biztosítja a kereskedő idegent; egy az egész országban egyenlő mértéket szab; három adósságbeli kérdéseket rendez el; egy biztosítja a városok szabadítékait, végre egy a törvénykezési módot szabja meg, s a visszaélések megvizsgálását rendeli. Mindezekből látszik, hogy a Magna chartát a feudális szellem különbözteti meg leginkább a magyar főtörvénytől, a parasztról említés nem tétetik, de helyette a városok s kereskedés gyarapodása mozdíttatik elő. Eredményei sem egyformák a két országban; míg a Magna charta által az angol népbe új szellem öntetett, addig Magyarországon főhivatalnokok, s különösen Dienes a nádor és Sámuel a tárnok meg nem szűntek számtalan akadályokat előteremteni Béla követelésein, hogy az aranybulla teljesítését halászsák el. A királyfi azonban az egyházi rendre is támaszkodott, melynek adományleveleit kérdőbe sem vette, s a két főhivatalnok minden mesterkedése mellett is, azzal nem jött összeütkezésbe; sőt a király kétszeres táborozása Gácsországban Kálmán behelyezése végett, Bélának majd Horvátországba, majd a tiszai részekbe, majd Erdélybe való áttétele, a patarénusok s bolgárok elleni keresztháború s a cselszövények, melyek az ifjabb királyt szeretett nejétől elsza-

kasztani czéloztak, sem rendíthették meg Bélának sziklaszilárd föltételét, hogy a szerföltti adományok az országnagyoktól visszavétesenek. 1231-ben ki is vívta az arany szabadságlevél megerősítését, melyben a clerus némely kedvezéseket, az esztergami érsek hatalmat nyert, hogy a királyt a törvény meg nem tartása esetében excommunicálhassa, s az érsek e hatalommal egy évvel később csakugyan élt, s a királyon és családján kívül az egész országot, s név szerint Diénest és Sámuelt egyházi átok alá vetette. Ezen átok hatálya azonban elhalasztatott, s az egyházi rend tekintélye sülyedett a népnél, mely a püspököket s papokat gyalázni kezdte, mint-hogy a királyfi ezeket nem támogatta. András király a pápának panaszolta be méltóságának megsértését, kinek eszközlésére egy új szerződés jött közbe 1233-ban, melyben az egyházi rend minden birtoka megerősítettik, a zsidók s ismaeliták ellen szigorú rendszabások hozatnak, a pápa részéről is a túlzott adományok visszavétele helybenhagyatik, s a királynak kötelességévé tétetik. De az országnagyok még mindig nem hagytak föl cselszövényeikkel, s a király halálát közelíteni látván, magánhasznok megtartására még a nemzetiséget is fölládozni készek, Fridriket, az ausztriai herceget, kínálták meg a koronával. Ezen ármánykodások fölfedezése háborút idézett elő Ausztria ellen, mely Béla terveit újra elhalasztotta, míg végre 1235-ben András meghalt.

V. IDŐSZAK.

Míveletlen nemzetek befolyása. IV. Bélától III. András haláláig. 1285—1301.

Szerencsétlen volt Magyarország állapota, midőn Béla a királyi székbe ült. Atyja hosszú gyöngye uralkodása, azon erős ellentállás, melyel a nagyok Béla újító tervei ellen ármánykodtak, s a két király közti meghasonlás annyira elerkölcsteleníték a nemzet nagy tömegét, hogy az újraszületés csak egy túlnyomó hatalom által volt remélhető, s ily hatalom nem létezett többé. András alatt minden viszonyok összekeverettek, s a királyi tekintélyt, mely már a nagyok ellenzése által is megcsonkult, az alattvalókból bírákat alkotó ellentállhatási czikk, s az excommunicationális hatóság csaknem egészen elenyészette. Még nyomasztóbbá tévé Béla helyzetét a Babenbergi Fridrik szomszédsága Ausztriában, kinél minden hűtelen és áruló szíves fogadást talált, a herczegnek érdekében állván a hatalmas szomszéd ország zavaros állapota. Béla azonban erősen folytatá régen kezdett munkáját, az elpazarlott királyi adományok visszavételét. A főurak hatalmának megtörése végett némelyeket fejeik közül, kiknek ellenszegülése már András alatt oly ártalmas volt a közjónak, per nélkül megöletett; a királyi tekintély emelésére elégetteté a székeket, melyeken a főurak jelenlétében ülni

szoktak, s személyét byzanci módra a nemzet-
től elszigetelvén, csak cancellária által s írásban
engedte meg a közeledést, s midőn azok, kik ily
rendszabásokkal elégületlenek voltak, Fridriket
hittak segítségül, Ausztriát rettentő például
egész Bécsig elpusztítá. Ezen férfias kormány
kényelmetlenséget ébresztett a törvénytelenség-
ben felnőtt nemzetben; Béla pedig, nem lévén
szilárd jellemén kívül egyéb támasza, szívesen
fogadta a hazába, országgyűlés nélkül, a kuno-
kat, kik a közeledő tatároktól kétszer megve-
retve, Magyarorszában kerestek menedékhe-
lyet, bennök remélvén található támaszát. De a
nomád nemzet gyakorl összecsapásokba jött a
már polgárosodott magyarokkal, s bár mily na-
gyon hajlott is Béla hozzájuk, mégis átlátta,
hogy csak akkor polgárosíttathatnak, ha az egész
országban a magyarok közé elosztatnak. Ez
országgyűlés javallta rendszabás azonban nem
volt kivihető, mert a kunok vesztöket látták el-
szórásokban egy ingerlékeny s ingerlett nemzet
közé, holott magokat a magyarok nem alattva-
lónak, de társainak nézték.

Míg az ország így százfelé oszolva meghason-
lott, a királyi tekintély a főurak hatalmával s a
derűs fenhatóságával, a kunok nomád önérzete
a magyarok polgárosodó nemzetiségével össze-
ütközésbe jött, míg mindenütt zavar, mindenütt
bizodalmatlanság, mindenütt kényelmetlenség
uralkodott, addig külföldről iszonyú új vész kö-

zeledett, — a tatárok — kik Khina meghódítása után, Ázsiát seregeikkel elöntve, most már Európára ütöttek, s az oroszokat meghódítva, Batu khán alatt a magyar határ fele iramlottak. Béla megerősíté ezt, s hadra szólítá föl a nemességet, segítségre Fridriket, de szava viszhangra nem talált, s a nemesség csak hanyagon ült föl, Fridrik nem hitte, hogy őt is fenyegetné veszély. A tatárok első rohanása megsemmisíté a határokat őrző nádor sergeit, s az ellenség viharszerűséggel előre nyomult. Béla késedelmezetr, s az ország sorsát nem akarta egy esata kétes kimenetelére bízni, mi a magyarok büszkeségét megsérté, s Fridrik, ki kevés lovaggal, inkább mint néző, semmint segéd jött Pestre, neheztelésök folyamát a kunok ellen irányozta mindaddig, míg a dühöngő magyarok árulókat gyanítván ezekben, Kuthén fejedelmöket Fridrik segítségével megölték, mire a megsértett kún nemzet a tatárokhoz szegődött. Béla nem késedelmezhetett többé, s előre menván a Mohi pusztán, a Sajó mellett megveretett. Az egész ország az ellenség kezébe esett, mely pusztítva s öldökölve, kevés hónap alatt, három század munkáját földülta. Béla Fridriknél esengett újra segedelemért, ez pedig a király szerencsétlenségét fölhasználva, minden előbbi háborúköltségek megtérítéséül három vármegyét csikart ki tőle; a király ekkor a pápához folyamodott, végre a német császárhoz, kinek segedelméért az országot is

hűbérbe ajánlta, de mindez hasztalan volt, Béla ra tatárok elől Dalmátországba s Veglia szigetére közköni kénytelenített. — Két évig tartott a tatárpusztítás, Oktaj khán halála viaszahította Ázsiába a vad nemzetet, mely maga után irtóztató pusztulást hagyott.

Visszajövén Béla, első gondja volt, idegen gyarmatokat szabadítéklevelek által az országba édesgetni, a megürült püspökségeket betölteni, az elszéledett magyarokat s kunokat összegyűjteni, az elveszett adományleveleket megújítani, a közbátorság föntartására a romladozó várakat megújítani, s újakat építeni, s a kereskedés könnyebbségére ezüstpénzen kívül rézpénzt is veretni. Rendbe hozván így az ország belviszonyait, bosszút álla az oroszokon, kik a tatárokat Magyarország felé irányozták, s Fridriken, ki a Lajta melletti csatában életét vesztette, mi az Ausztriához csatolt három vármegyét visszakerítette; Béla még Styriát is meghódította István fia számára, mi azonban háborúra adott okot Ottokár cseh király ellen, melyben ezen tartomány, hol a magyar kormány népszerűséget nem tudott nyerni, a kressenbrunni csata által Magyarországra nézve elveszett. A király koronásának, Istvánnak, — kit egy kún leánnyal megházasított — a német herczegség helyébe Erdélyt, Fileket s a kunságot adá; Bélának, kit inkább kedvelt, Szlavonországot. De a régi ellenkezés herczegség s királyság közt újra elkezdő-

dött, s az ügy háborúra került atya s fiú közt, melyben az ország még egyszer az András alatti állapotra jutott; a *lucrum camerae* újra visszajött a kincstár szükségeivel, vissza a zsidók zsarolása, vissza a püspökök *excommunicationális* hatalma, s a kettős bíróság, s a mesrhasonlással a királyi tekintély csonkulása. Csak kis részben segíthete mindezekben az 1264-diki gyűlés, melyben a *lucrum camerae* eltöröltetett, a nemeseknek szabad rendelkezési joga jószágaik iránt megerősített, a kirekesztőleg írás általi közelítés a királyhoz megszüntetett, s a nemesek fizetetlen fölkelése csak a védő háborúkra szorított, az egyházi rend újra a nötlenség megtartására köteleztetett, s az investitura, melyet a király lassan magához visszahúzni igyekezett, újra a pápa részére megerősített. A béke helyre állott, s Béla 1267-ben meghalt.

Fia, V. István, tüzes volt, s hadszerető, mint szomszédja a cseh Ottokár; mind a kettő kívánta a háborút, s így könnyen találtak okot rá, de Ausztria, Styria, Morva- s Magyarország némely részeinek pusztítása után, a prágai béke mindent a régi állapotban hagyott. A király most leginkább azon iparkodott, hogy erős kézzel orvosolja országának bajait, a szepességi németek szabadítékait megerősíté, az egri püspökség előjogait szabályozá, de munkássága közepette 1272-ben hirtelen meghalt.

Fiának IV. Lászlónak kiskorúságában, név

szerint anyja, Erzsébet, tetteleg Pectari, a tótországi bán, kormányozott, Ottokár ellensége, ki ellen csekélységek miatt háborút kezdett, mely — iszonyú pusztítások után — formaszerinti béke nélkül is megszűnt, a magyarok elunták a mindig viszonzott pusztítást, s Ottokár figyelme a habsburgi Rudolfra fordult, ki épen akkor német császárrá választatott, s ki ellen a halálharczot már készíté. A magyarok ebben Rudolfhoz csatlakozva, megverték a cseheket. László, ki tizennyolczadik évében a lani csatában jelen volt, visszatérte után figyelmét egészen a még nagy részint pogány kunokra, fordítá, de a helyett, hogy őket megmagyarosította volna, maga is megkunosult. Zavarba jövén az egyházi viszonyok, a pápa legátust küldé az országba, kinek a király megígérte, hogy jobb rendet fog tartani, s a kunokat megtéríti. Midőn azonban a legátus egy Budán összehítt zsinatban a királyi hatóság kiváltságaiba vágott, László megtiltotta a budaiaknak az élelemkiszolgáltatást, az éhség eloszlatta a püspököket, míg a király elhagyva feleségét, a kunok közt, szép leányaikkal dőzsölt. De a pápa új dörgéseire, midőn a magyarok is morogni kezdenének, szigorúbb rendszabályokkal kezdé korlátozni kedvencz népét, mely ekkor fölzendült, de a király s a magyarok által megveretett, de ezen vereség után is régi kiváltságaitól meg nem fosztatott. A tatárok is becsaptak újra az országba, s egy rémítő csatában vesz-

töket találtak. Békében élvén a külfölddel, a király ismét a kunok közé ment s velük ázsiai életet élve, könnyelműen az országot a legnagyobb zavarba hozta, annyira, hogy a főurak kényök szerint egymás közt, sőt a güssingi grófok Ausztria ellen is, magok kezére, háborút kezdték, mely a güssingiak minden várainak elpusztításával végződött, a nélkül, hogy a király beíkeveredett volna. Az egyházi rend újra kicsapongott, a kunok raboltak, az ország pusztult, s nem volt remény a szerencsétlen haza megbékítésére, midőn László három kún által személyes bosszúból megöletett 1290.

Árpád nemzetségéből fiágon már csak András élt, II. András unokája Istvántól, kit Beatrix Olaszországban szült, s a velencei Morosini vejének választott. A felséges királyi háznak utolsó ivadéka is díszére vált, bár Magyarországot újföl nem virágoztathatta, mert idegenektől minden oldalról megtámadtatva, a nemzeti függetlenségért kellett vívnia. Rudolf császár az országot mint német hűbért fiának, Albrechtnek, a pápa, mint a szentszék birtokát, Martell Károlynak, a kedvelt guelf anjoui Károly fiának, V. István unokájának ajándékozták, s mind a ketten igényeiket fegyverrel keresték. Albrecht atyja halála után szövetségbe lépett ugyan a magyarokkal, kiknek segedelmével az ellencsászárt, a nassaui Adolfot, legyőzte, de Martell Károly felekezete, még ennek halála által sem csüggedett

el, s Róbert Károly, a pápa által gyámolítva, Martell fiának részére Dalmát- s Horvátországot elfoglalta, midőn több főúr, s főkép a hatalmas brebiri s güssingi öröfok csatlakozása által megerősödött. A király ekkor, mint egykor IV. Béla, a papság s kisbirtoka nemesség hazafiségében kereste támaszát, mely két országgyűlésen (1298. Pesten és 1299. a Rákosmezőn) jogai föntartása s némi részben kiterjesztéssellett a nemzet hő vonzódását nemeslelkű királyához kinyilatkoztatta, s neki a közbátorság helyreállításában — a törvénykezés s pénzügy rendbehozatalában — segédkezet nyújtott. Midőn azonban András Róbert s a főurak ellen sereget gyűjtene, méreggel megöletett, csak egy leányt, Erzsébetet, hagyván maga után. Benne az Árpád fiága kihalt.

Ha Árpád fiágának kihalásánál megállva, a nemzet politikai életére visszatekintünk, szemünkbe Ötlik mindjárt annak életereje, s egészsége, mely lehetővé tette, hogy minden külbefolyás, bármily károsnak látszók is első pillanatra, a nemzetiség csonkulatlan megmaradása mellett, a jövőre jótékony befolyással volt. A magyarok gyakori berontásai s néhány súlyosabb veresége a körülfekvő míveltebb országokban a nemzet megüledését eredményezték; előtte állott a nyugati császárság, keresztyéniséget s hűbéri rendszert kínálva az ifjú nemzetnek, de a magyar csak az elsőt fogadta el, s inkább csak kelet felé

fordult, honnét a király méltóságának fényét s hatalmát kölcsönözte, ekkor önmagához visszatért, s önkebeléből merítette a szabadság korszerűen kiképezett eszméit. Sőt még azon időszak, melyben tatárok s kunok a nemzetet a vadságba visszarántani látszottak, sem volt üdvös következés nélkül, mert megerősítette az ázsiai elemet, mely nélkül* a magyar szabad intézményeit s keleti nemzetiségét csakhamar elvesztette volna, a ha zavarban maradt is az ország III. András halálával, a kunok s magyarok, a király és a főnemesség s papság összeütközésben levén: megvolt mégis a szilárd középpont, mely körül az új alakok a chaosból kristályozódhattak: az arany bulla. Érezte ezt a nemzet, s a jövő időszakban, minden királya által esküvel biztosította ezen szabadságlevelét. Valóban *oly nemzet, mely észszel, erővel s cselszövényékkal hadakozó művelt s műveletlen szomszédok megtámadásai közt, európai létének első négy századában oly sértetlenül tartotta fenn nemzetiségét, s a második nagy időszakban az olasz, német és lengyel befolyást szintén oly*

* A mongol pusztítás rettentő kárait már több író méltatta figyelmére, érdekes volna azonban, s megérdemlené a tudósok vizsgálatát kinyomozni az európai életre gyakorlott hasznos befolyásait ezen népvésznek, mely a nagy műveltségű Khína széleit Magyarorszáig s Sziléziáig előre tolt, s talán a papiros, puszkapor s mágnestű föltalálásával szorosabb viszonyban áll, mint első pillanatra gyaníttatik.

szerencsésen elviselte, hatalmasabb elemeket rejt magában, mint hogy kételkedni lehetne életerejében s tökéletesedhetésében!

KIRÁLYOK KÜLÖNBÖZŐ HÁZAKBÓL.

Árpád házának uralkodása alatt lassan fejlődött ki nemzetünk ázsiaiból európaivá; az egész korszak egészséges kifejlés volt, s még a nagyobb háborúk is oly szükséges crisisek, melyek az érlelést nem gátolták. Hazánk állása nem volt fényes, s történetei csak ritkán emelkedtek világtörténelmi nevezetességre; az első rabló dúlások után, melyek a világot Attila föltámadásával fenyegették, csak István alatt, a kereszt felmagasztalása által, a régi pogány természetimádás fölött, s megint, midőn II. Gejza s utódat Manuel byzanci kardját a nyugattól elfordíták. Mind azon harczok, melyek ez időben az európai nemzeteket fölizzgatták, hazánk mellett csaknem minden viszhang nélkül zajlottak el. A magyarok nézők maradtak azon nagyszerű párviadalnál, melyben a császári méltóság a pápa tekintélyével versenyt vívott, mely IV. Henriknél kezdve, le egész II. Fridrikig, kétes szerencsével fél Európát megszedítette, és néma jelekkel sem bizonyították részvétöket, — midőn pedig

a kereszthadak felhője hazánk fölött elhaladott Ázsia partjai felé, nemzetünk vaskarjaira nem ragadott villanyossága, s csak ritka szikrák bizonyíták, hogy a magyarnak érczelle van, megtörhetetlen s villanyozó. Valahányszor a magyart, idegennel szövetségben, külföldön látjuk, befolyása soha nem döntő, mert csak kardját találjuk a vitában, melyben szelleme részt nem vesz; mint például Rudolf végcsatájában Ottokár ellen; az orosz és szerb zavarok pedig nem bírtak azon jelentékenységgel a világtörténetekben, melyet a bennök folyt magyar vér követelhetett volna. Jellemző még ez időszakban, hogy az egész nemzet lassú, de folytonos haladásánál mindenütt tömegekre akadunk, egyének nem emelkedtek ki annyira egyéniségök által, mint később, hol az ország állása is fényesebb lett 8 látköre tágasabb. A nemzeti élet ez első időkben csaknem egészen a királyok által képviseltetett, kik nemzetöknek vezetői voltak, mely bennök fénypontját elérte. Ilyen volt szent István, ez apostol, kit a keresztyénség feje maga fölébe tett, Béla, ki mint száműzött közvitéz is képes volt országot szerezni magának külföldön; ilyen László, a nemzeténél egy fővel magasabb, Európa egykorú fejedelmeinek legjelesebbje, ilyen Kálmán, kinek lelke korát századokkal előzte meg, Imre, ki egyedül egy sereggel győzelmesen megmérkőzött, IV. Béla, ki az országot hamvából kiemelés. Ilyen királyok alatt, kiknek politikája

a hazáéval soha ellenzésbe nem jött, a nemzet történetei a fejedelmekéivel olvadnak össze, s minden dicsőség nevökhöz ragad.

Nemzetünk élteben az Árpád alatti időszak a nevelés kora; a következő szakban ifjonti tüzzel látjuk ezt a világ minden harczába rohanni, tekintélye nagyobb, ereje érettebb, befolyása sokszor európai. A pápa kívánsága teljesedett be, midőn Róbert Károly fejére szent István koronája tétetett, de a római szék hatalma nem öregbedett az anjoui ház magyar királysága által, mely a nemzetbe a középkor lovagi szellemét öntötte. Visegrád sziklája s Buda vára aranyban csillogtak s az Alpesen inneni Európa e legfényesebb udvara sokszor látott vendégei közt hatalmas királyokat, míg Kassán és Zólyomban a szomszéd nemzet sereglött össze tanácskozásra. De az akkori külházakból eredett királyok alatt már nem létezett oly tökéletes érdekegység a haza s a fejedelem politikája közt. Már a fényes, nagy Lajos alatt is anjoui családi érdek szólította a magyar nemességet Nápolyba, s midőn később a lovagi bosszúból elfoglalt ország a bünnös Johannának lovagi megvetéssel visszaadott, e háború hazánkra csak egy következt hagyott hátra, a kilenczedet, melyet a nemesség az olasz táborozás kárpótlásául nyert. Szintén e lovagi szellemből eredett az ősiség alakja, mely, bár eredetileg a magyar alkotmányal összeütött, csakhamar annyira meghonosult a haza-

ban, hogy bizonyos időben a nemzetiség palládiumának tartatott.

A nemzet materialis jólétét ápolták különösen a hatalmas Károly és Lajos, a kereskedést mozdították elő, a rend uralkodott, — de lankadás fogta el a nemzet közéletét, mert a király nagyszerű tervei figyelmét a külföld felé irányozta. Magyarország határai a balti 8 fekete tengerig terjedtek; királyai, úgy látszott, a kelet sorsának vezetőivé valának rendeltetve. Azonban mindezek nem a nemzetből s institutióiból következtek, hanem a királyi személyességből, a mint ez megszűnt, a rend felbomlott, a kereskedés és ipar megakadt, a keleti supremetia megszűnt. Ezeknek előérzetében a nemzet a két anjoui fejedelem nagyszerű és fényes uralkodása által sem tudott megbarátkozni az új, a régítől eltérő kormánypolitikával, s csakugyan II. Károly nagy Lajos unokaöccse meggyilkoltatása után a nagy király özvegye megfojtatott, királyi leánya fogságba vettetett s később császári veje is letartóztatott; Lajos győzelmes zászlói a török félhold előtt meghajoltak, diadalmaira Nikápoly következett és Várna. Ez volt a külső befolyás következménye; a kornak fénye oly tündöklő, mint árnyai sötétek, a színek oly élénkek mint mulékonyak.

Fejetlenségbe esett s zavarba jött az ország, midőn a kiskorú V. László idegen udvarban neveltetett; a nemzet vissza látszott hanyatlani a

régi hétkapitányos időbe; belháború, egyesek közti csaták, az erősebbnek gyors emelkedése s bukása, oly festői alakban mutatják e szakot az utókor előtt, a mily szerencsétlen és súlyos volt az akkori ivadéknak. E chaosban Hunyadi sziklalelkületén törik meg a habok zajlása; kormánya később nagy fiának Mátyásnak uralkodása alatt honunk nagyságának fénypontját érte el, alatta történt mindaz, mi legnagyobb s legdicsebb históriánkban, s király és nemzet egyesülve oly szép egy jelenetet képeztek, mely elfelejtetlen maradand még akkor is, ha a következő szláv befolyás alatt nem bomlott volna meg az ország, nem rázkódtattak volna meg talpkövei. Ez volt azonban a haza rendeltetése; Mátyás dicsfényére következett a gyenge Ulászló, s vele a szláv befolyás egész kártékonyságában. Századokig lakta e nemzet az ország nagy részét, századok óta állt a magyarral szoros összeköttetésben Orosz-, Gács-, Lengyelország, de e nagy nemzetiségnek, holt anyagként, nem volt befolyása, míg hazánk ép volt és erős, s midőn hatásának ideje bekövetkezett, pusztító volt ez, s szétbontó, s mindenünnen az ország enyészését előre készítõ. Rendetlenség, fényüzéssel párosítva, szép szavak, melyek tetteket soha nem teremstenek, színlett barátság, s dölyfös tunyaság, az ellenség vakmerõ kihívása, míg a haza ereje szétoszlik,^fa szláv nemzetiség mind e jellemhibái jelezték a külországi szellemet, mely fagyos le-

hollétével a nemzetiség virágait elhervasztó,, melynek gyászos hatását a mohácsi szerencsétlenség örök, borzasztó emlékként tanúsítja.

És így nagyszerű tragédiaként áll előttünk ez időszak, négy felvonásban egy nagy nemzet esetét mutatva, a dicsőség fénypontjától egész az éktelen halálig. Az elsöben látjuk a magyart, kinek nemzetisége Árpád háza alatt annyira megerösödött, hogy veszte nem volt félhető, miként lép ki szük köréböl, hogy súlyosabban nyomjon az európai sorsok mérlegében, miként kivergödve a belháborúból, fényesen virágzik föl; de a virág illata szint oly bájos a mint szédítö, s csakhamar következik az anjoui ház gyászzenyészete, a családi vérbosszúnak szakadatlan sora, melybe Magyarország és Nápoly sorsa be van füzve, s mely számos meggyilkolt fejedelmek temetése után, Erzsébet koporsójában, Mária börtönében találja végét. — Szintén oly nagyszerű a második felvonás; Zsigmond király huzamos és gyakori távollétéből eredett az elkülönködés, a meghasonlás s a belháború; folytatott Erzsébet, Albert és Ulászló alatt, s e kisszerű, nyomorult harczok közé becsap villámként Nemesis nagyszerű ítélete, a hitszegeést büntetö várnai csata. — Még költöibb a következő szak, melyben a nemzetiség reactiója uralkodik, s hol fény és árnyék kezdetben oly közel esnek egymáshoz, mint Rigómezö Nándorfejevárhoz, mint Hunyadi László vérpada Má-

tyás koronájához, melynek csillogása elenyésző végre az árnyat. De e szép kor sem tart tovább egy emberi ivadéknál, Mátyás meghal, s oda az igazság, a király tekintélyét fölváltja a fejtelenség s aljasodás. Következik a magyar tekintélynek csökkenése, így a tartományok veszte, a szörnyű parasztháború s utána a még szörnyebb nemesi bosszú, végre II. Lajos alatt a visszavonás s meghasonlás főurak és nemesek közt, a mohácsi veszedelem, s az éktelen szökevény halál!

I. IDŐSZAK.

Olasz befolyás. 1302—1395.

A szabadság és meghasonlás eszméi oly közel szomszédságban állnak egymáshoz, hogy a határvonal köztök alig vétethetik észre, mert a szabadság abban áll, hogy az egyéniségnek a lehető legnagyobb hatáskör engedtessek. Minden egyesülés a felek szabadságának s függetlenségének némi részét áldozatul kívánja; s azért nemzeteknél, melyeknek éltető eleme a szabadság, mindenki csak önmagára szeret támaszkodni, mert az erős legerősebb, ha egyedül áll, s társak és szövetségesek nézetei s érdekei által nem korlátoztatik. Ez elválás és oszlás is mindenütt megjelenik Magyarország történeteinek szövetségében, mint egy keresztülvonuló fekete szalag. Az ár-

padi ház uralkodása alatt a törzsökfejek mindig ellent állnak a fejedelemnek, s midőn ez kihal, az ország főurai csak hatalmuk terjedését tartják szem előtt, s örömmel látják a trónkövetelők nagyobb számát s gyengeségét, a zavarnak, s ez alapuló uralkodásuknak biztos kezeseit.

Jogi szempontból András halála után, Erzsébetnek, a kiskorú leánynak, igényei a koronához voltak talán a legalaposabbak, mert a többi követelők is, a cseh Venczel és a bajor Ottó leányágon tartoztak az árpádi házhoz, sőt a szent szék is, mely felsőségi jogokat követelt Magyarország fölött, az anjoui Róbert Károlyt, a szintén leányágon Árpád házával rokont, kívánta a magyar királyi székre emelni. Az ország nagyjai közt leghatalmasabbak valának: trencsényi Csák Máté, az Omodé-ház, a güssingi s a brebiri gróf s az erdélyi vajda, kik egymással viszálykodásban, egyik vagy másik trónkövetelőhöz csak színre szítva, függetlenül viselték magokat, s csak ön-hatalmokat terjesztették. Az egész országot Erzsébet teljeskorúságáig kormányozni, egy sem volt elég alkalmas közülök, s azért a hazát inkább magok közt aprították föl. Ereztek azonban, hogy szükséges más királyt felállítani Károly ellenébe, ki a brebiri gróftól segítve, Dalmátországból Magyarországra csapott, s bár a követelők közül a koronára legérdemesebb, az ország függetlensége tekintetéből legveszedelmesebb volt, midőn igényeit nem annyira az ár-

padi rokonságra, mint a római szék hűbéres adományára építette. Alkalmatosabbnak látszék tehát a cseh Venczel, ki is gyenge lelkületű hasonnevű fiatal fiát, Erzsébet jegyesét, Magyarországra küldé, hol ünnepélyesen meg is koronáztatott. A gyermeki gyenge király azonban nem volt képes a súlyos időknek megfelelni; kezében tartotta az ország sorsát, de ez erőtlenebb volt, mint hogy elbírhatta volna, s azért önkényt eljéjté s visszatért Csehországba, a magyaroknak tiszteletét sem tudván macának megszerezni, mert midőn a pápától megkoronáztatása miatt kérdőre vétetett, képviselőket küldött Rómába, s igényeit a Károlyéi ellenében a szent szék Ítélete alá terjesztette, mely természetesen az anjoui guelf Károly unokájának Ítélté oda a magyar koronát.

Midőn a szláv nemzetek a szomszéd szép korona elnyerésére elég erővel nem bírtak, a főurak s papok többségének kívánata a németek felé fordult. A bajor Ottó sem volt azonban férfiasabb a cseh Venczelnél, csak szerencsétlenebb, mert László erdélyi vajda által, ki maga tört a koronára, színlett barátság mellett megfogott, s a korona visszahagyásával csak nehezen kerülhetett vissza Bajorországba. A szerencsétlen Erzsébet pedig a földi lármából s országos zavarok közül egy zárda békességébe vonult vissza, s a királynék sora helyett az egyház boldogai számát szaporítá. Így nem maradt más trónköve-

telő többé mint Károly, kihez a szlávok és németek erőtlenségénél fogva az ország nagyobb része a pesti s rákosi gyűléseken csatlakozott a szent szék egyenes felsősége elleni óvás s tiltakozás mellett, s így a francia eredeti király 1310-ben végre szent István apostoli koronájával koronáztatott meg, miután már háromszor, az országglás jelképéül, más koronák tétetek fejére.

A mint Károly királyi székét elfoglalta: más szellem hatotta át a magyar történetet, nemzeti helyett európai. A magyarok láthatára hatalmasabban szélesedett, Nápoly, Lengyelország s a dunamellék vonatott körébe, melyet a költői kalandos lovagiság fénye világítá meg. A nemzeti élet felülete virágosabb lőn, de mélységében vesztett, a rend eszméjének alárendeltetett a szabadságé, országgyűlések helyébe, melyek a haza belviszonyait szabályozták, fejedelmi találkozások léptek, melyekben a nemzetek külviszonyai, a királyi családok kölcsönös örökődései és szövetségei intéztettek el. A magyarok fogalmi változtak irányokban, a király más nézetektől vezéreltetett, mint az előtte uralkodott Árpádiak; az eszmékben hatalmas forradalom következett be. E változás azonban, ez európaibb kormány befolyása, nem volt káros a nemzetre, mert a keleti elemek, erősödve a műveletlen kun nemzetek hozzájárultával, nem engedek az ázsiai municipalis szabadság elavasulását.

Károly, e kormányzó tehetség uralkodását a különféle szín alatt függetlenségre törekvő főurak korlátozásával kezdé, s a hatalmas Trencsényi Mátét, a dalmát Mladint, a güssingi Andrást, a brebiri grófot, Pétert a zemplényi, Mózsest az erdélyi pártütőket egymásután legyőzte s meghódította, közben serény igazságszolgáltatást, rendes eljárás mellett hozott be, s az istenítételek eltörlése által biztosította a magánosok érdekeit; a korona jövedelmeit Venczel és Ottó adományainak visszavételével gyarapította, s a nemességgel lovagi játékok, s a szépnemnek könnyelmű udvarlása által a költőibb középkori életet a nyugoti fényes udvaroknál megkedveltette, melyeknek példájára címerek jöttek szokásba, a honi udvar fényét emelendők.

De a királyi udvar fényes élénkségét megzavarta egy szörnyű eset, Zách Feliczián ismeretes királygyilkos merénylete, melylyel a szánakozásra méltó atya, leányának sértett szemérmét a királyi család vérében megbosszulni s elmosni akarta. Ez volt a könnyelmű szellem első összeütközése a nemzetnek szilárdabb elveivel, s bár Feliczián s egész családja borzasztóan kivégeztetett és száműzetett, bár e büntetést az összehítt országos rendek ítélték a szerencsétlenekre, a tett mégis tanúságul maradt, mennyire ellenkezők az új udvari szellem a nemzet ősi elveivel, s gyászos előjátéka volt a nápolyi ház borzasztó végének.

Szintoly kényúri tett volt a háború az adóját rendesen fizető Havasföld ellen, melynek tökéletes meghódítását kívánta Károly. A történetírók két főúr izgatásának tulajdonítják ezt, de ha a Fekete-tenger kereskedésének akkori nagy befolyását Veleneze s Genua politikájára tekintjük, s ezt Károly rendszabásaival a kereskedés serkentésére összeegyeztetjük, akkor talán nem fog alap nélkülinek tetszeni a gyanítás, hogy a király, érezvén a Fekete-tenger kereskedésének hasznát, ezt, mint később Zsigmond, kezébe kívánta keríteni, s a Duna jobbpartjáról s Bolgárországból a balra átvinni. Hogy ez volt a különben okatlan háború titkos rugója, mely által a Duna mente magyar kezekbe került volna, ez annál inkább hihető, minthogy Velence: ugyanazon okból, Dalmátországot, a keleti kereskedés száraz útjának egyik torkolatját, mindig függésbe akarta hozni s alsó részét ugyanazon időben el is foglalta. — Az oláhok azonban, nemzeti létök védelmében, színlelt s pusztító visszavonulással s megfutamodással Károlyt mély völgytorkokba csalták és seregét megsemmisítették; — a király csak nehezen menekedhetett meg álrühában.

Családi érdekek Olaszország felé fordíták Károly figyelmét, hol ugyanazon kéz, mely őt Magyarországbán királyi székre emelte, atyai örökségétől megfosztá. A pápa, kinek kezében az anjoui ház csak eszköz volt a hohensaufeni

vér ellen, csak félve nézte kegyenczének növekedő hatalmát, s midőn a nápolyi Károly végrendeletében az országot nem előszülöttje ivadékának, a magyar Károlynak, hanem harmadik fiának Róbertnek, a magyar király nagybátyjának hagyá, a két jogi ártó közt a gyengébbnek, Róbertnek ítélte oda Nápolyt. Ez Károlyt elidegeníté tőle s az anjoui háznak a magyar királyi székre történt emeltetését nem hagyá a szent szék diadalává válni. — A király ugyan mindig iparkodott fenntartani az egyetértést a szent székkal, de a gazdag egyházi rendek jövedelmeiben kincstárának bő segédforrását kereste s találta s a püspököktől méltóság-foglalási s új esztendei ajándékot követelt, sőt halálok után világiak által kormányoztatá javaikat, s midőn megengedé, hogy a papi jószágok jövedelmeinek tizede a pápa számára szedessék be, az így összegyűlt pénzösszegnek harmadát elfoglalta.

Gyermekeinek azalatt Nápolyban új remény mosolygott, csak leánymagzata lévén Róbertnek, mely a pápa közbenjárására Andrással, a magyar király fiával jegyeztetett el. Károly fényes pompával s számos kísérellel vitte fiát Olaszországba, s bár ez, a ház érdekében tett utazás politikai következményei később károsak lettek a magyar hazára, mégis hatalmas befolyással volt, a nemzet művelődésére s nézeteinek módosítására szintúgy, mint a fényes királyi gyűlés, mely kevéssel ezután 1336-ban Visegrádon tartatott,

hova János a cseh, Kázmér a lengyel király, s a német vitézek követei megjelentek, hogy kölcsönös követeléseik Károly által egyenlítettessenek ki. Ezen bizodalommal s megtiszteltetéssel összhangzásban volt a királyi dísz és pompa, mely a várban mindenkit megvakított, s a magyar név méltósága annyira nőtt, hogy a lengyel országgyűlés, Kázmér magzat nélküli halála esetére, Károly fiát, Lajost választá királynak.

Míg a király a nemzet tekintélyét fényes és hatalmas magaviselete és számos szövetségei által növelte, a belső viszonyokról sem feledkezett meg, s a haza jólétét emelni iparkodott ön királyi hatalmából az országos rendek befolyása nélkül, kiknek nyelvét sem értette, bár gyermekkorától a magyar királyi székre neveltetett. Ismervén Olaszország gazdagságának forrását, a kereskedést, ezt új hazájában is serkenteni iparkodott, a kereskedőket s királyi városokat különös figyelmére méltatva, s a pénzbeváltásnak s kis értékű pénznek helyébe, melyek a kereskedést akadályoztatták és csaknem lehetlenné tettek, rendes adót hozott be 1341-ben.

Midőn 1342-ben meghalt, az országot, mely meghasonolva, elpusztulva s szegényen jutott kezére, gazdagon, békésen s a külföldtől tiszteltetve hagyá fiára Lajosra, ki mindjárt tizenheted napra atyja halála után megkoronáztatott, s 40 esztendeig a magyarok fölött uralkodván, a nemzet külső és belső életére oly hatalmas befo-

lyással volt, mint szent István óta a királyok közül egy sem. Még szent László tetteit is fölül-múlták fényben a Lajoséi, s kevés törvényei oly fordulatot adának a nemzet szellemének, hogy hatásuk csak utolsó időben szűnt meg, s épen azért csaknem lehetetlen elkerülni a részrehajlást, ha felettök ítélünk.

Lajos hírének nagy részét azon lovagi regényes szellemnek köszöni, mely tetteiben leng, mely a magyar zászlót Nápoly falaira tűzte, a lengyel koronát békés úton elnyerte, s a magyar nevet nyugotra s keletre, a cseh hegyektől a Duna torkolatáig félelmessé tévé. Lajos korában el volt már hamvadva a lovagiság első vallásos vitéztüze, más szellem kezdé uralkodni egész Európában, s azon korra, melyben a király csak a lovagok s bárók elsőbbsége volt, azon idő következett, hol a monarchiái elv le kezdé rontani korlátait. Franciaországban kiirtották a vitéz templáriusok gazdag rendét, melyben a papi s lovagi feudális hatalom szem lyesítve volt, de e mellett a pápák fönnhatósága is csökkent, midőn Avignonban, a francia király szomszédságában, oltalma alatt éltek. A német császárok, s különösen a luxemburgi Károly, házuk gazdagítására fordíták igyekezeteiket, hogy a nagy birtok a főhatalmat családokban biztosítsa, míg a hatalmasabb házak minden lehető módon megaláztattak s gyengítetttek, s a pápa, ki kevéssel ezelőtt hosszú vita után a nagyszerű hohensaufi

császárházban a germán ellenszegülést a romanizmus ellen legyőzte, Avignonban szintén kényelmetlenül érezte magát, a később csakugyan visszajött Rómába, hogy a francia befolyás alól kikerüljön, s a németek védencze legyen. Ily időben, melyben a kard éle helyett a diplomácia választóvize kezdte uralkodni, még fényesebben tűnt ki Lajos regényes lovagisága s azon nagy-lelkű vitézség, mely egy országot ugyanazon egykedvűséggel el tud ajándékozni, melylyel azt meghódította.

Uralkodásának első ideje a nápolyi ügyeknek volt szentelve, hol a pápa Róbert halála után a magyar király öcsjét csak a királyné férjének ismerteté el, midőn Johannát teljeskorúnak nyilatkoztatván, András megkoronáztatását hátráltatta. Lajos, házának érdekében, anyját Erzsébetet, tömérdek kincsekkel Nápolyba, s követeket Avignonba a pápához küldött, s így megvásárolta végre magyar pénzen az engedelmet András megkoronázására. Johanna azonban férjét, a többi királyi hercegek tudtával, Aversában meggyilkoltatta; csak magyar dajkája sietett a szerencsétlennek segítségére 1345. Nápolyban a király-gyilkolás nem tett nagy benyomást, de annál mélyebb sebet vert Lajos lelkében, ki öcsjét bosszulandó, gyászszászoló lobogása alatt kis seregével Olaszországon keresztül ősei orszaga felé sietett, melyet 1347-ben vitézül meg is hódított. Johanna megszökött, a királyi her-

czegek megbosszulták András halálát a kisebb bűnösöknek nagy részén, de ez nem segített rajtuk, mert az elfoglalás után a királyi ebédnél Lajos szemrehányásai közt elfogattak, s az egyik közülök, Durazzoi Károly, mindjárt le is fejeztetett, a többiek foglyokul Visegrádra küldettek, hova a király rövid idő múlva visszament. A magyar kormány azonban nem talált népszerűsége Olaszországban, Nápoly fölzendült, s a magyarok vitézsége már alig állhatott ellent a sokaságnak, midőn a király másodszer is új sereggel jelent meg, s személyes bátorságának számos bizonyításai mellett, ősi országát még egyszer fegyverrel elnyeré, 1350-ben. A pápa azonban, kinek, mint Nápoly hűbérurának, ítélete alá terjesztetett a koronavita, Johannát ártatlannak nyilatkoztatá, mint ki ellentállhatatlanul megígéztetve követte el a bűnt, s oda ítélte neki az országot, Lajosnak pedig költség fejében 300.000 aranyat. De ő, kit csak bosszú, nem pénz vagy országvágy vezérlett kétszer Visegrádról Nápolyba, megvetőleg odaajándékozta a királynénak a bűnpénzt, s a hercegeket, kiket esküvel családja meg nem háborítására lekötöleztet, visszaeresztette hazájokba. Az egész nápolyi háború regényes kaland a nemzet életében, közvetlen nagyobb befolyás nélkül.

Nagyobb hatásúak voltak az 1351-diki országgyűlésben hozott törvények, melyek a régi magyar szabadbirtoki rendszert megváltoztatták,

A régi ázsiai szerződés el volt már felejtve, az első osztályban nyert javak birtokosai kisebbségben maradtak a királyi adományosok nagy száma közt, s az *adomány* természetével nem ellenkezőleg, Európa többi nemzeteinek szellemével meg-egyezésben, alkottatott azon törvény, mely a nemeseknek tiltja örökös jószágokat elajándékozni, vagy végrendeletben egyházakra hagyni. Hűbérivé alakúit ez által a régi allodiális rendszer, mely külföldi példák szerint az elidegeníthetésre hízelkedésből kért gyakori királyi meg-egyezések által már régen megcsonkult. Innét származik az ősiség alakja, azon törvényé, melyhez nyúlni nem lehet a nélkül, hogy a nemzet egyik része föl ne kiáltana: tudjuk pedig, hogy akkor jajdul föl az ember, ha kezünkkel sebhedt helyét érintjük.* — Ezen törvényt némely írók ugyan csupán az egyházi javak halmoztatása ellen irányoztnak tartják, a királynak jellemében azonban a lovagiság másik iránya, a valás is tökéletesen ki volt képezve, s az egyházak számos adományokkal gazdagítottak általa, eőt az egész anjoui ház politikája Nápolyban, mely hűbéren alapulva, e rendszert legszigorúbb következményeiben tartotta fönns képezte ki, bizonyítja e törvénynek egyenesen feudális okát.

* Ez 1839-ben volt írva, midön az ősiség még fönállt, s csak az 1848-ki forradalom következtében az oszt-rák Törvénykönyv behozatala alkalmával töröltetett el.

Szintoly szellemű s a régi alkotmánynyal meg nem egyező a másik két törvény, mely a parasztokat illeti, s a már divatozó tized mellé a kilenczedet is behozta, oly szigorúan, hogy ezt elengedni se legyen szabad, s az, mely a földesúr patrimonialis hatóságát alapította meg. A többi czikkek bizonyítják Lajos nagy kormányzói tehetségeit, midőn az adó egyformaságát szabályozzák, az egyházi s világi személyek kölcsönös perverszonyait rendezik, az igazságkiszolgáltatás siettetését eszközlik, a fenyítőtörvények hatáskörét egyedül a bűnösre szorítják, a száraz vármokot eltörlik és hiteles helyekül csak a nagyobb káptalanokat s conventeket ismerik el.

Ha ezen országgyűlés végzései ellenkezésben valának is a régi szokásokkal, a korral azonban annyira megegyeztek, hogy a magyar nemzeti-ségnek több sajtásága csak ezekből magyarázható.

Vizsgálván az ősiségét megalapító törvény hatását, szembetűnő, hogy következei nem feleltek meg rendeltetésének, a nemes családok gazdagsága föntartásának, mert be nem hozatván a hűbér-rendszer egész szigorúságában s minden következményeivel, annak színe alatt megmaradtak a régi rendszer károsaknak tartott részei, sőt még inkább romolva a vegyület által, végre a nemzet hitelét s iparát semmisíték meg. Mert az ősiséggel nem hozatott be az adományok osztatlansága s az elsőszülöttségi örökösödés, me-

lyek egyedül biztosíthatják a családok gazdagságát, s az egész nemzeti életnek oly aristocratiai színezetet adnak, mint Angliában. Meg nem engedték ezt a magyarok fogalmai a személyes szabadságról s nemek egyenjogúságáról, azon fogalmak, melyek magok tették lehetővé, hogy Lajos halála után leányára szálljon a korona. S így mind a két nem közt föloszthatván az adományok az adománylevél értelmében, sőt ennek ellenére is, az első szerzeményesnek végintézete szerint, az ősiség csak a király ellenében tévé a javakat hűberré, a nemesekre nézve e törvény csak ipart s kereskedést lelánczó bilincs volt.

A király, országlása kezdete óta, atyja terveit követte, s örökösödési és házassági alkudozásait folytatta a luxemburgi császárházzal Csehországban, s a bajor fejedelmekkel és Kázmérral a lengyel királylyal, kinek frigyeseként a litvánokat 1351. és 1354. megverte, s Magyarország részére Veres-Ruszsziát visszafoglalta. Erre megszalasztotta a tatárokat, kik Magyarországot rablórohanásokkal ismételve megtámadták, s visszavette 1356-ban Dalmátországot a velenzeiektől, miután első kísérlete, az első nápolyi háború idejében sikertelen maradt. Figyelme ezután a Dunamelléke felé fordult, s Bolgár-, Bosnyák-, Oláhország, Moldva és Servia egymás után érezték a magyar vitézség súlyát, s kénytelenek valának hűbérurokul ismerni el a királyt. Ezen, az ország fekvéséből természetesen követ-

kezett felsőbbtség azonban, mely a keleti kereskedés útja miatt oly nagy következésű lehetett, csak addig tartott, míg a vitéz király élt, mert Lajosnak ugyanazon lovagi szelleme, mely e szép tartományokat meghódította, vallásos buzgósága által megszakasztotta minden közelebbi kötelékeiket Magyarországgal. A király, ki, mint fölebb említettük, templomokat építeni s adományokkal gazdagítani meg nem szűnt, eretnekek s hitetlenek fölött uralkodni nem akart, s azért búzgóan hirdettette a nyugati egyház dogmáit, sőt az erőszakot sem zárta ki térítő eszközei közül. Buzgósága előtt a kunok a keresztelővíz alá hajták ugyan fejeiket, de a makacsabb zsidó inkább türte a száműzetést, mint hogy vallását s benne nemzetiségét áldozza föl; a dunamelléki bolgárok, oláhok és rácok pedig csak színre hagytak föl a görög szertartással, mely mindjárt visszakerült, mihelyt a király távozott. Ezen vallási viszálykodás gátolta a magyar fönnhatóságnak meggyökeresedését a Duna egész folyama fölött, s megakasztotta a keleti kereskedés fölvirágzását, melynek egyik iránya Lajos alatt s Magyarországon s Erdélyen keresztül vitt, hova a kelet fűszerei örmények által hozattak, s fadényekkel s az erdélyi szászok iparának termeszterményeivel fölcseréltettek, míg más oldalról bécsi és boroszlói kereskedők India fűszereit tovább szállították nyugot és éjszak felé, — s helyettök és a magyar borért, sóért, rézért:

posztót 3 gyapjuszöveteket hoztak. — Ezen közlekedés emelte a magyar felföld s Erdély városait kereskedő rakhelyekké, ez virágoztatta föl a dunamellékieket, melyek közt Buda emelkedett legfényesebben, melynek kies szőlődombjaira Lajos az olasz háború után tündöklő királyi várát a vadabb visegrádi szikla alól vitette át.

Az éjszaknyugat azonban nevezetesebb lett a király előtt, mint a délkelet; lovagi szellemében már elébb a császárnak, a luxemburgi cseh IV. Károlynak, háborút izent, mivel ez a magyar anyakirálynéról, Erzsébetről, tiszteletlenül szólt, de a dolog kardra nem került, s békésen intéztetvén el, a béke kezességül Zsigmond, a császárfi, Máriával, Lajos leányával, jegyeztetett el.

1370-dikben Kázmér halt meg, a szép zsidónőket kedvelő lengyel király, s örökösödési szerződések szerint Lajosra szállt a korona. De mint elébb Nápolyba, úgy Krakkóba sem illett a magyar, s Lajos anyja, Erzsébet, ki mint Kázmér nővére, lengyel helytartónővé neveztetett ki, a magyar kormányt nem tudta megkedveltetni, minek következése rendetlenség volt és zendülés. A béke ugyan s a rend végre visszakerült, de a két ország nemzetisége annyira különbözött, hogy tartós összeköttetésök remélhető nem lehetett, annál inkább, minthogy Lajos a lengyel ügyeket kisebb figyelemre méltatta, mint a magyarokat, mit avval is bizonyított, hogy több lengyel

országgyűlést a lengyel határon túl Magyarországon tartatott. — Terjedt uralkodása és sok szövetségesei mellett különben is sokszor háborúba keveredni s Olaszországra figyelmeztetni kénytelen, még kétszer hadakozott a félszigeten a milánói herceg, Visconti Bernabo ellen a pápa unszolására, s Velence ellen, mint Genova szövetségese, mind a kétszer nagyobb eredmény nélkül. E számos külföldi háborúk azonban megismertették őseinket az európai viszonyokkal, a kor eszméivel, a külföld szokásaival az ország művelődése nőtt, s a nemzet eszméiben és lelkületében nagy fordulatot vőn, melynek az ősiség eszméjének nagy kiképzése és gyors meghonosodása is tulajdonítható az eddig szabad Magyarországon. És ez teszi Lajos uralkodását oly következménydússá, mert Magyarország határai a király halála után régi helyeikbe oly rövid idő alatt toltak vissza, mint a milyenben annak idejében kiterjesztettek, s ha a tartományok elfoglalása a magyar hírt emelte, gyors véstők ezt még inkább megalázta, sőt Lajos maga is bebizonyította, hogy képesebb volt országokat nyerni, mint azokat megtartani.

Ő, kit az utókor a *nagy* címzetével tisztelt meg, 1381-ben halt meg, miután egész életében nagyszerű terveit nem az ország összehítt rendéi, hanem kedvencei által vitette ki, kiknek lángeszét uralkodói pillanattal megismervén, fénytelen születésök mellett is, az ország főhivatalaira,

méltatott. Különös, hogy ezek közül a többség nem volt törzsökös magyar; így a nádor, László oppelni herceg, a tótországi Gara, e a horvát Horvátinak,

Lajos halála után kétségbe sem hozott leányának, Máriának, országos joga, s ellenmondás nélkül meg is koronáztatott királynak, anyja, a bosnyák Erzsébet, vétén át a kormányt nagykorúságáig.

De az országgal nem örökölte a nagy király férfiasságát, és Gara uralkodott az özvegy királyné neve alatt, kényúrként, mert hitte, hogy az ország már elszokott az országgyűlésektől és alkotmányos kormánytól. Az anyakirályné szeszélyei, Gara durva keménysége és Zsigmondnak, Mária jegyesének, folytonos távolléte zavarba hozták az országot. Több főúr, Palisna az auraniai perjel, és Laczkovics a dalmát bán, gyanúból fosztattak meg hivatalaiktól, még többen kedvetlenítették el, midőn néhány gács várnagy bűne miatt, kik a rajok bizott erősségeket a litvánoknak adák át, ártatlan gyermekeiknek is bűnhődni kellett. Hozzájárult, hogy a lengyelek a kényúri könnyelmű Zsigmond helyett Lajos leányát, Hedviget, kivánták fejedelmöknek, s hazájok teljes elválását Magyarországtól, mi végre, midőn Erzsébet minden halasztgatásaival mit sem nyerhetett, sőt a lengyel korona már veszedelemben forgott, meg is történt. A szép Hedvig lengyel királynénak

koronáztatott Krakkóban, és az épen megkeresztelt litván Jagellóhoz ment férjhez, mi által Litvániát Lengyelországhoz kötötte, sőt új hazája érdekében a magyar koronához tartozó Galicziát is elfoglalta.

A megalégületlenek reményei Nápoly felé fordultak, hol Károly, a lefejeztetett durazzo herceg fia, még Lajos életében András halálát vérbosszúval engesztelte meg, midőn Johannát, 37 évvel férje meggyilkoltatása után, magyar katonák által megfojtatá, s az országot elnyerte. A Horváthiak, Pál a zágrábi püspök s János a bán, voltak az összeesküdtek fejei, kik a nápolyi királyt, mint Lajos legközelebbi férfityafiát, Magyarországra hitták meg. A királyné ijedtében országgyűlést tartatott, megerősítette András bulláját, s hogy férfi ellen férfit állíthasson ki, véghezviteté a házasságot Zsigmond és Mária közt. De mind hiában, Károly megjelent, a szép érett férfi, a vitéz hadvezér, a merész király, s az ország nagy része feléje fordult. Színlelt barátsággal közelíte ő a királynékhoz, mint atyafi és segéd, kik tettetett szívességgel a nemzet a budai országgyűlésen kijelentett akaratának, s a körülmények súlyának engedvén, némi vonakodás után lemondtak a koronáról, sőt Károly koronázásánál láthatólag elfojtott keservvel jelen is voltak, bosszút forralva keblökben. Egy hónappal később a király, szemeik előtt, Forgács Balázs által megöletett, Erzsébet intésére, s ha Mária

nem is volt részese a gyilkosság terve kikoholásának, mégis bűntársá alacsonyodott, midőn Forgácsot gazdagon megajándékozta. Az olaszok s horvátok kiverettek Budából, de a zendülésnek vége nem volt, 8 midőn a királynék Horvátország felé utaztak, hogy jelenlétükkel az országot kibékítsék, Horváthi kezeibe estek, ki Garat és Forgácsot rövid vitéz ellenállás után szemek előtt lefejeztette, — nagy Lajos özvegyét és leányát tömlöczbe vettette. Zsigmond, ki ekkor Csehországban sereget gyűjtött, csak lassan jött segítségökre, és szabadságuk helyett kieszközölte, hogy az ország rendéi által 1387-ben királynak koronáztassék meg, nehogy fejedelem nélkül maradjanak. Erre Horváthi megöleté az özvegy királynét, — a velenceiek pedig megszabadíták Máriát, ki 1395-ben magtalanul halt meg, miután halála előtt még Dalmátország elpártolva a magyaroktól, Bosnyákországhoz csatlakozott. Erzsébet megöletését megbosszulta Zsigmond, ki az egész nápolyi pártot, Laczkovicsnak, Kontnak s a 32 bujdosónak véreben, megfulasztotta.

Az olasz királyi házból csak Károlynak ártatlan kis fia, László, maradott életben Nápolyban, ki Magyarországra is tartott igényt.

Ez volt a fényes anjoui háznak enyészete, mely a pharustól a balti tengerig uralkodott, — királyi széke a hohenstaufi Konradin vérén alapult, s ez súlyos átokként nehezedett reá. Az

orgyilkos sicíliai vecsernye után Andrást neje, Johanna, fojtatá meg; e miatt a durazzoi Károly vérét ontotta Lajos, e miatt ölette meg Johannát a második Durazzoi Károly, .ki atyja halálát Lajos leányán avval bosszulta meg, hogy trónjától megfosztotta; Erzsébet öleté meg őt; alacsony kezek végezték ki ezt, s számos főurak vére folyt utána.

Konradin árnyát megengesztelte egy négyszeres királyáldozat a győzelmes anjoui házban.

III. IDŐSZAK.

Német-szláv befolyás. 1405—1444.

Az anjoui ház vére megszáradott, a nélkül, hogy hatása lett volna Zsigmond lelkületére; ő az előtte uralkodott háznak politikáját tovább is folytatta. Csak esetnek vagy szerencsének nézte, hogy magyar király, mert országa fölött nem felejtette brandenburgi örökségét, cseh születését, 3 a császárkorona egykori követelhetését, mely atyja s bátyja fején ragyogott. Háza s önérdekei nagyobb tekintetet érdemeltek előtte, mint az országéi, hol különben is egy hatalmas oligarchia és egy szabadságszerető nemesség nézeteinek minden oldalról ellentálltak, minek következtében az országgyűléseket csak úgy gyűlölte, mint akár Károly vagy Lajos, s parancsolni jobban szeretett, mint tanácskozni. Ehhez járult

még, hogy anjoui sógorságáról a diplomaticus szerződések és kiegyenlítések iránti haj hun is rá szállott, mi az országot sok kedvetlenségekbe keverte. Oly nagytervű és szilárd akaratú királyoknál, mint Károly és Lajos, e tulajdonság az ország határainak terjesztésére szolgált, s tekintélyének gyarapítására, de Zsigmond keze nem volt elég erős a belső rendet megtartani, s gondatlan bőkezűsége — és fényűzése mellett nagyszerű tervei az ország egész erejét s a szükséges költségeket a kivitelre soha sem nyerhette meg.

Kezdetben kedvezett neki a szerencse, s a függetlenségre törvő tartományok vagy fegyverrel hódítottak meg, mint Moldva és Havasalföld, vagy egyéb körülmények által bíráttak hódolásra, mint Bosnyákország s vele Dalmátia, a meghasonlott kétes fejedelmi örökösödés következtében, Tvartko halála után. Azonban mindez csakhamar megváltozott, mert midőn egy francia kereszties sereg segedelmével a törököket, kikben a byzanczi császárság mindinkább gyengülő állapota mellett Magyarország legveszedelmesebb ellenségeit fölismervén, Nikápolynál megtámadta, tökéletesen megveretett, s életét nehezen mentethvén meg, a Dunán, fekete és adriai tengereken és Dalmátországon át, csak későn került vissza Magyarországba, 1397-ben, hol könnyelműsége és szerencsétlensége sok országnagyot, köztük Laczkovicsot a volt erdélyi, most horvát vajdát,

arra késztetek, hogy Lászlót, a meggyilkolt II. Károly fiát Nápolyból meghívják, de ennek késedelme megtartotta még Zsigmondnak az országot. A király az árulót s társát Simontornyait, minden pör nélkül, a Körösudvarhelytt tartott országgyűlés alatt megfogatta s lenyakasztatta, de a törvénykezési formáknak e mellőzése büntetlen nem maradt, s a közelégetlenséget növelte, melyet Bolgárország veszte, Bosznia egy részének fölzendülése Hervója alatt, Moldva és Havasalföld háborgása a lengyel és magyar befolyásnak és kegyuraságnak összeütközténél, s a királyi javak elzálogosítása, a nikápolyi ütközet mind e gyászkövetkezményei, szültek. A királyi tekintély sérthetlensége föl volt már dűlva az anjoui házban történt ölesek által, s így lett lehetővé azon, a magyarok közt példátlan történet, hogy Zsigmond az országnagyok közmegegyezéséből, vérontás nélkül, királyi várában megfogatott és elzaratott, de a Grarák és Stibor vajda erőlködései, s az országgyűlésnek a királyválasztás iránti habozása, öt hónapi fogság után, a királyi foglyot 1399-ben fölszabadították, miután megígérte, hogy fátyolt vetve a múltra, megfeledkezik minden bántalmazásáról. László azon közben Dalmátiába jött, s horvátoktól és bosnyákoktól segítettve, egész Győrig nyomult; de visszatolatva, elhagyta az országot, miután a dalmát városokat Velenczének eladta, mi új

alkalmat nyújtott a köztársaságnak megerősödésére a tartományban.

Még közel negyven esztendeig uralkodott Zsigmond 1438-ig, s bár sokat elfoglaltatva császári és cseh gondjaival, a kostniczi és baseli főzsinatokon, hol az egyházszakadásnak véget vetett, Olaszországban, hol magát megkoronáztató, Csehországban, hol a husszitákat le nem győzhette, míg magok nem irtották ki önmagokat, és több nagy utazásai mellett, melyeket nagy fényűzéssel a királyok s fejedelmek vitáinak kiegyenlítése végett tett, Magyarországnak állását s viszonyait élesen átlátta, de bár nagyszerű tervek szövésére elégséges lángéhszszel bírt, mégis a jellem azon szilárdságát nélkülözte, mely a kivitel lehetővé teszi, s melynek híja mindezen terveknek ellenkező következményeket szerzett. Magyarország természetes főérdeke mindig a Dalmátország és a Dunamellék fölötti felsőséiben feküdt, hogy két tengerrel összeköttetve, termésményeinek kivitelét könnyen eszközölhesse, s természetes határaiban szabadon s függetlenül megmaradhasson, s ezért az ország természetes ellenségei a törökök voltak, kik Bolgárországot, Boszniát és Serviát részint megtámadták, részint elfoglalták; Velence, mely Dalmátországra vágyott, és Lengyelország, midőn felsőségét s kegyuraságát, a magyar ellenére, Moldva és Havasalföld fölött kiterjeszteni igyekezett. Még veszedelmesebb volt az ország belsejében a min-

dig nagyobb erőt nyerő oligarchia, mely a kormányt bitorolta. — Mindezeknek változtatására tört Zsigmond, de hasztalanul: a törökök ellen fölzigatta követségeivel az Azovi tenger és Euphrates körüli nomád lovag-törzsököket, Velence hatalmának megtörésére Olaszországba vitte át a dalmát háborút, s a köztársaság gazdagságának csökkentésére a keleti kereskedés kezelését Genuára bízni igyekezett; Lengyelország ellensúlyául a lithván herceget királylyá emelni törekedett, s végre az oligarchia és nemesség neutralizálására városi követeket hitt meg az országgyűlésre, s iparkodott a kereskedés viszonyait elrendezni. Terveinek kivitelére azonban nem talált elég erőt önmagában, sem elég tekintélyt az országban, s így hanyagul folytatta a háborút a törökök ellen, melyben a nikápolyi ütközettel elvesztett Bolgárország után Bosznia, Havasalföld és Serviának egy része a török uralom alá került, ki rabló dúlásaiban máihazánk határait is, bár nem büntetlenül, áthágta. Velence ellenébe, Zsigmonddal császárságának főfeladata, az egyházszakadás megszüntetése, elfelejteté Magyarország érdekeit, Eugeniusnak, a velencefi pápának közbenjárásáért, a köztársasággal kötött békében. Dalmátiának egy részét elidegenítette; a kereskedés új iránya pedig, szintűgy, mint a fölállítandó lithván királyság a király könnyelműsége mellett, létre nem jött; a királyi városok országos befolyása pedig vesze-

delmesnek látszott azon időben, melyben Németországban a polgárság mindenütt a fejedelmek és nemesek ellen harczra kelt. Zsigmond tettei különben sem nyerhették meg a nemzet megelégedését, s a morva Jodokkal s osztrák Albrechtel kényúrként kötött örökösödési szerződések a magyar korona iránt, szintúgy megütköztek a nemzet fogalmaival és szabad alkotmányával, mint az ország egy kiegészítő részének a XVI. szepesi városok elzálogítása a lengyel koronánál, és számos koronajövedelmek s javaké magyar főuraknál, mi a királyt némileg meg is kötötte, hogy az oligarchiát meg ne támadhassa. Mindezek mélyebben hatottak a nemzet lelkiületére, minthogy a királyi személy, s az általa behozott törvény, még ha jótékony volt is, tiszteletet talált volna az országban, s azért minden jó intézkedései a királyi városok belső alkotmányának megalapítására, a kereskedés emelésére, a bányászat ébresztésére, s a parasztok sorsának könnyebbítésére az által, hogy nekik a szabad költözés megengedett, kevés hatással bírtak; mindenütt elkülönözés uralkodott, s önmagára támaszkodás, mi a banderiális rendszer szabályozása által még inkább előmozdított, mert a főurak függetlenségre törő vágya ez által új tápot nyert, s bűnös terveik kivitelére új erőt. Mindezekhez járult még Zsigmond fényes, de feslett élete, második feleségének Cilley Borbálának kicsapongásai, és stíriai gyűlöletes, ma-

gyarfaló házának gazdag megadományoztatása, s nagy befolyása az uralkodásra. Ötven évig tartott országlása nem szerezhette meg Zsigmondnak a magyarok szeretetét, mindamellett, hogy az általa szokásba hozott megnevesítés jószágajándék nélkül, s a sárkányrend, a nemesség alapját terjesztette s fényét emelte.

Leginkább szenvedett Zsigmond alatt a királyi hatalom, miután az az anjouiak alatt az ország ellenébe annyira emelkedett, hogy ennek befolyása a kormányra csaknem egészen elenyészett. De Zsigmond halálával bekövetkezett az ország rendének reakciója, mely azonban most nem az egész nemességtől, hanem a főuraktól jött, s már abban is nyilatkozott, hogy a meghalt király leánya, Erzsébet, férjével az osztrák Alberttel, nem örökösödés, hanem választás útján juthattak csak a királyi székbe, a mit magok is elismerni kénytelenek valának.

Albert uralkodása rövidebb ideig tartott, mint hogy oligarchikus idejének határozott szint adhatott volna, s a budai gyűlés 1439-ben, mely az ország hatalmát terjeszti, mindamellett hogy többször nagy Lajosra hivatkozik, mutatja az egész anjou ház törekvéseinek elégtelenségét a belkormányra nézve; a nemzet jelleme visszataszítja az alkotmány elleni kegyúri intézeteket, s első alkalommal visszanyeré régi jogait, melyeknek korlátozására a legnemesebb erők hiába fordítottak; egy egész század ereszen hatástalanul

ibly le. Zsigmond után kezdődik mindjárt az oligarchia kormánya, nagyszerű tetteivel, szüntelen harcaival, irigy haszonlesésével, melyeknek összege a nemzet szerencsétlenségét előre készíté. Minden későbbi csapásnak mintegy előjelül, a magyar sereg, melyet Albert a törökök ellen vezetett a csata elébe, megfeledkezve nemzeti büszkeségéről, gyalázatosan megfutamlott. Albert visszatértében útban halt meg 1439-ben. özvegye, Erzsébet, bár magán életében példás erényű, súlyos helyzetének megfelelni képes nem vala. Az országon belül a Zsigmond alatt hatalomra jutott országnagyok oligarchikus függetlenségre törekedtek, a határokat a török fenyegette, az ország veszte közelgetni látszott, s csak hatalmas férfikar emelhette annyira a királyi méltóságot, hogy a főurak egymás ellen köszörüit fegyvereit a külellenségre fordíthassa, s az ország tekintélyének még egyszer tengertől tengerig újult tiszteletet nyerjen. Ezen okok határozták el az ország rendéit, a teherben hagyott királyné megegyezésével, hogy Ulászlót, Lengyelország fiatal, deli királyát a magyar koronával kínálják meg, melyet a vitézlelkű ifjú el is fogadott, ámbár Erzsébet, fiút szülvén időközben, ennek érdekében előbbi megegyezését visszavonta, s midőn Ulászló az országba jött a koronával s fiával együtt, kit elébb párthívei által megkoronáztatá, az osztrák Fridrikhez szökött. Belháború volt a következő, s míg Murád

a hanyatló byzanci császárságot, egyes részeinek elfoglalásával, enyészetének küszöbére hozta, a magyar önmaga ellen fordítá erejét. Thuróczy nem ok nélkül jegyzé meg: «Valóban látszik, hogy Magyarország az íjász csillagzata alatt fekszik, ha külellensége nincs, önmaga ellen harczol!» S mindenütt csak a személyes érdek volt a harcznak ösztöne, — Ulászló vagy gyermek László csak zászlóul szolgáltak, mely alatt önhatalmukat terjesztették, így Rozgonyi Simon, így Gara, így Cilley, így végre, kit a királyné tulajdon országának pusztítására hazánkba hívta, a cseh Giskra. Mert Erzsébet megfeledkezett eo-észen a hazáról, csak hogy fiának koronát szerezzen, sőt atyja kényúri példájára Sopront s vidékét Ausztriának elzalogolta. Sok sikertelen egyeztetési kísérlet után végre Ulászló szép nemes személyessége békíté meg a királynét, de váratlan, gyanútéljes halála, 1442 ben, meggátolta a belháború végét; Magyarország rendeltetése volt nagy csapásokon és szerencsétlenségeken keresztül menni, hogy szabadságát és nemzetiségét tisztelni el ne felejtse. Míg azonban a honfiak egymás ellen hadakozva, az ország erejét gyöngíték, addig a nemesebb lelkűek a törökkel harczolva, örökös hírkoszorúkat arattak, mint Thallóczi, az auranai perjel, Nándorfehérvár vitézlelkű védője, s Hunyadi a temesi gróf, ki Szent-Imrét és Vaskaput a megvert oszmán seregek vérével jegyezte meg. Az ilyen

győzelmek szükségesek voltak, mert áradó tengerként zúdulva, csaptak a törökök Európára, s a műveltebb nemzedék sejdíteni kezdé, hogy csak a magyar mellek azon szirtek, melyeken a hullámok ereje megtörik. Egész Európa érezte ekkor a magyar belháború szerencsétlenségét, s a pápa a keresztyénség érdekében bíbornokát, Cesarini Juliánt, küldé követül az egyeztetés eszközzésére, mely helyett ez azonban csak fegyvernyugvást köthetett, hogy Ulászló a törökök ellen folytathassa a háborút. Csak öt hónapig tartott ez (szeptembertől 1443 januárig 1444), de a Hunyadi által nyert csaták, bevett városok, elenyésztetett seregek sokaságánál fogva a hosszú név alatt tündökölt a keresztyénség históriájában. Csak a tél vetett neki véget, tavasszal újra el vala kezdetendő, de a szultán követeket küldött elébb Hunyadihoz, úgy a királyhoz, a békét ajánlott a magyaroknak, kedvező feltételek alatt. A soká sanyargatott ország nyugalmat kívánt, a béke megköttetett, s eskü erősíté mindkét felül. Alig távozott el a szultán követsége, máris az egész keresztyénség fölszólításai érkeztek a török végképi kiűzésére Európából, melyre kedvezőbb alkalom nem kínálkozhatott, mint midőn Murád seregével Ázsiában a zendülő Karaman ellen harczolt, s Velence és Genua hajóseregei átjövetét gátolták. Ez és Julián ékesen szólása győzött, a királyi esküvel erősített béke megtörtetett, s a magyar seregek csakugyan győzelme-

sen leértek Várnáig. Itt találta őket Murád, kit a megvesztegetett genuai hajósok átszállítottak Ázsiából. Zászlóként vitetvén seregei előtt a megszegett békekötést, a szultán megkezdé a csatát, mely Hunyadi rendeleteinek teljesítésével már-már magyar győzelemmé vált, midőn a vitéz-lelkű király s dicsszomjas lengyeléi a hírben osztozni kívánván, a megrendült oszmánokra csaptak. Viaskodásban a király szerencsétlenül elesik, lándzsára tűzött feje rémítést gerjeszt a magyarok közt, a csata vész, a sereg egy része megfutamlik, vele Hunyadi, a másik levágatik, vele Julián, s a béke- s esküszegés rettenetesen meg van bosszulva.

IV. IDŐSZAK.

Nemzeti visszahatás, Hunyadi-kor 1444—1490.

Nevezetes a magyar történetekben a hasonlatosság az első és második időszak egyes részletei közt. Miután az ország és nemzet első forrongásából kitisztult, a német elem ragadta meg őt a keresztyénség és istenszerelem (Gottesminne) egész hevével. A mint ez hatni megszűnt, következett a rideg byzanci formák befolyása, a hellenismus végső, elaggott, elkorcsosodott hatása. Erre újra feléledett a nemzet, s önmagából meríté viszonyhatásúl arany alkotmánylevelét, de a szép virágzást ígérő reményeket elenyészteté a

a keleti népek vad pusztítása. — A második időszakban szintúgy az olasz s német befolyás után jön a nemzeti visszahatás, és szláv befolyás által a végveszély; ezen egész korban azonban máskép csoportosodtak az európai hatalmak viszonyai. A hellén elem, mely a byzanczi szellemenben csak színéletet élt, a nyugoti népekre befolyással lenni megszűnt, s csekély éltető szikrái csak végenyészete által melegíthettek föl Olasz- s Németországban néhány szívet, melyekben azonban egy új kor előérzete dobogott, s az egész jövő központosult. A germán s román szellem, mely az árpádi kor elején meghasonlani kezdett, ez alatt az egymás közti hosszú vita által tökéletesen s ellenségesen fejlődött ki. Míg a román nemzetek, a világhódító Róma nagy központosító eszméit örökölve, mindenütt az egyéni szabadságot és testületi rendszert az általános egyformaságnak és rendnek, a szövetséges alkotmányokat az egyeduralkodásnak, a tartományokat az államnak rendelték alá, s mélyebb hatású lépésektől óvakodtak, melyek a tartományok és karok jelentékénységét növeszthetnék, addig a germanismus az egyének, testületek és tartományok szabadságában és szövetségében jelentkezett s bár zavarosabb és nyugtalanabb állapotokat teremtett, mint minőket a jobban elrendezettromán országokban látunk, mégis egy mélyebb s gazdagabb életet szült s nagyobb reményeket gerjesztett. Magyarország mind a két irány-

nyal jött érintkezésbe, az anjoui ház alatt az elrendező, központosító, bódító román szellemmel ismerkedett meg, mely az egyéni szabadságot korlátozó, míg az ország határait három tenger partjáig kiterj észte, és a kereskedést vígan fölvirágoztató. De a nemzeti szellem ellenezte ezen rendszert, mely a közéletet elfojtotta, s nem viseltetett több tisztelettel a fejedelmi egyéniség iránt, mint a mennyivel a fejedelmek ennek szabadsága iránt viseltettek. — Erre következett a germán befolyás, és ámbár Zsigmond nem volt ennek tiszta képviselője, s maga is olasz hajlamokkal korlátlan uralkodásra vágyott, mégis erőtelen kormánya, a nagy s jövőre ható eszmék kora. Adomány nélkül is nemesítvén, ő adott szélesebb alapot, s a sárkányrendet alapítván, nagyobb fényt a nemességnek, ő országos állást a városoknak, ő a szabad költözési joggal a parasztoznak a fölszabadulhatás hosszú reményét. Ezek voltak a germán szellemnek jelei, melyeknek azonban Zsigmond könnyelműségénél fogva mélyebb hatása nem lehetett, annál kevésbbé, mivel az e király halála után bekövetkezett zavarokban Albert, Erzsébet és Ulászló alatt, még a régibb idők közhasznú alkotmányos törvényei sem tartattak illő tiszteletben a kül- s belháború által megrendült nemzetnél. Ezen törvénytelen állapotból, melyben mindenki magára támaszkodva, annyi hatalmat magához ragadni igyekezett, mennyit erejével elérhetett, a magyart csak

a nemzetiség egészséges visszahatása menthette meg a végenyészettől, s az ököljogos beháborúban elerőtelenedett országot a szomszédhatalmak igájától. S ezen nemzeti erőnek képviselője először is Hunyadi János volt.

Meg kell azonban jegyezni, hogy a tizenötödik század első felében egész Európában új szellem uralkodott. Míg a byzanci császárság egyházi czivódások közt csaknem ellentállás nélkül, meghasonolva és fegyvertelenül, műveletlen törököktől darabonként elfoglaltatik, addig cseréül Spanyolországban a művelt lovagi maurok lassan-lassan visszanyomatnak, s a keresztyénség nyugaton csaknem annyit nyer, mennyit keleten vesz. Olaszországban a tudomány s művészet virágzásnak indul, a német császárságban a huszsziták kiirtott vakbuzgósága után is, belső elégtelenség s tompa zúgás jelzi a reformatió közeledését, s a germán erkölcsök reakcióját a román romlottság ellen. A francziáknál ébredező hon-szellem kiszorítja az angolokat az országból, kik szigetökön a vörös és fehér rózsa háborúiban verőket s erejüket elpazarolták; egész Európában egy új, az előbbitől különböző alapokon nyugvó kor közeledése érezteti magát.

Hazánk ritkán volt kétesebb helyzetben, mint a várnai csata után; a gyöngye byzanci császárság, mely csak török engedelemből látszott tengődni, s utolsó erejét idétlen vallási meghasonlásban elpazarolta, föl nem tarthatta többé a

próféta zöld zászlajának diadalmenetét; a tartományok, melyek Magyarország bástyái voltak kelet felé, érezni kezdek a vad ázsiai nemzet túlnyomó súlyát, s a magyar korona felsőségét a félholdéval fölcserélni készek, alig gyaníták, hogy a török, ki nem annyira politikai, mint vallási ellenség volt, vakbuzgón csak teljes meghódításban találhatja azon elv győzelmét, melyért harczra kelt. S így lerontattak azon közfalak, melyek a magyart s oszmánt elválasztották, s a kikerülhetetlen halálos harcz óriási léptekkel közelgetett a két atyafi nemzet közt, melyeknek egyike a keresztyénség s nyugati művelődés által megszélidült, másika a kelet egész rettentő erejében tombolt. De nemzetünk szemeit a sors sötét lepelével kötötte be, s a magyar a nikápolyi csata után még a várnai s rigómezei vereség által sem ébresztetett föl azon álmaiból, melyekben csak a nyugaton tornyosuló vészfellegeket látta, hol a fősvény, szükkeblű Fridrik császár féltékenyen őrizte Albert s Erzsébet koronás kiskorú fiát, hazánk Ausztriával határos részeit Erzsébettől zálogba vette, s cselekkel mindig új foglalásokat tett. Stiriából a Cilley grófok ólálkodtak a dunamelléki megyék után, a Kárpátvidéken Giskra uralkodott cseheivel, Brankovics György a szerb fejedelem a déli részekre gyakorolta befolyását, nagy tiszavidéki jószágainál fogva, a Vágmelléket, az egész Mátyusföldet, Szentmiklósi Pongrácz foglalta el ököljoggal, s az ország szívében

több főúr csaknem függetlenül uralkodott, szünet nélkül egymás ellen harczolva. S nem volt hatalom, mely e zavart lecsendesítse, a csatában elesett királyról még mindig különféle hírek szárnyaltak, s azon egyetlen férfit, kit erénye s tetteje a haza nemtőjévé emelt, Hunyadit, az oláh vajda tartá fogva. De érdemeinek méltánylásában a meghasonlott haza ez egyszer egységre központosult, s a nádor országos fenyegetésére a vajda szabadon bocsátá a hőst.

Ily körülmények közt sereglett össze a ráko3Í országgyűlés májusban 1445-ben, mely a gyermek Lászlót választá királynak azon esetre, ha Ulászló, kinek haláláról még mindig kétkedtek, júniusig vissza nem térend, addig pedig, míg Fridrik Lászlót ki nem adja, az országot hét kapitány közt osztotta föl. így törvényesíték az oligarchák vészes időkbén törvénytelenül nyert hatalmokat. De csak egy esztendő kívántatott, hogy a hétfelé oszlott főhatalom elébb a két leg-erősebb férfiban központosuljon, később az érdemesebbikében, Hunyadiban, ki 1446-ban kormányozónak választatott, miután Fridrik, a gyámsága alatt levő Lászlónak nyugati szellemenben korlátlan jogokat követelve, nevében korlátozott uralkodást választás útján elfogadni vonakodott.

Hunyadi kormányának színét Magyarország állása határozá meg; mint török ellenében a kereszttyénségnek, Ausztria ellenében a nemzeti

szabadságnak, Giskra, Cilley, Brankovics és az oligarchák ellenében a rendnek képviselője, háromfelé kellé mindig kardjának fordulnia, míg az évenként rendszeresen tartott országgyűlések kormányát korlátozták. Magyarország ez időben oligarchikus köztársaság volt, törvényhozáásban a népfelsőségi elemek látszottak hatalmasabbaknak, csakhogy az országgyűlési határozatok legnagyobb része végre nem hajtatott.

A nagy kormányzó különböző szerencsével vívott meg a haza ellenségeivel, a törököket többször megverte, de a rigómezei nagy csatában 1448-ban tömérdek vesztes és mellett részökre állt a győzelem, s Hunyadi e második veszített csatája után másodszor is fogságba esett. Az ország fenyegetésére azonban a szerb Brankovics is, mint előbb az oláh Drakul, kiadta a hőst, ki veresége által sem veszté el a magyarok bizodalmát és szeretetét. A szerencse a zsaroló oligarchák ellen sem kedvezett neki egészen, s bár a Cilleyeket könnyen megzabolázta, Giskrától Losoncz előtt 1451-ben seregeinek árulása következtében megveretett, de később több várait elfoglalva, a vitéz csehvel is kiegyezett. A Fridrik elleni győzelmes háborúnak is egyezés vete véget, de a béke csak akkor állott helyre, midőn a hazafi Eyzinger Ulrik és az ármánykodó Cilley Ulrik Osztrákországot föllázítva, a fiatal Lászlót Fridrik gyámsága alól erővel kiragadta 1451-ben.

Hazánk szerencsétlenségére a király rossz ke-

zekbol rosszabbakba került, a szűkkeblű Friolrikéibol a dözslő zsarnok Cilley Ulrikéba, ki annyi hatalmat nyert királyi unokaöcscse fölött, hogy Eyzingert, kit Ausztria népe egy darabig a királyi tanács főszemélyévé emelt, előle rövid idő múlva hátralépni kényszeríté. Hideg idegenség váltotta föl az ifjú királynak első lépéseinél mutatott megbarátkozását a magyar szellemmel. Hunyadinak érdemeit, fényes ünnepélylyel ismerte el ugyan Bécsben; s a kormányzásról való lemondását el nem fogadva, forró szavakkal fejezte ki háláját, hogy avval alattvalójának többé ne tartozzék. — A nemzet Pozsonyban koronázta a már egyszer pártja által megkoronázott ifjút, ki az ünnepély után tüstént visszament Bécsbe, árulástól rettegvé Hunyadi részéről, kit gyanúja minden lépten kísért. Azon időben ugyan, melyben Eyzinger vitte Cilley helyett Ausztria kormányát, a király bizodalmasabban tekinté a helytartóra, s az oszmánok veresége Szerviában s visszanyomatások egész a Balkánig, volt ezen egyetértés szép gyümölcse, mindamelltt hogy a nemesség az 1454. évi budai gyűlés határozatait a fölkelés iránt csak hanyagul hajtotta végre. Pedig a veszedelem nagy volt, Byzancz s a keleti császárság iszonyú bukása, ezen, a világtörténetben oly nevezetes forduló pont, mely mint az újabb eszmék emeltyűjének támaszpontja, oly eredménydús vala, az akkori időkben s akkori nemzeteknél csaknem visszhang nélkül maradt,

a szerencsétlen egyházzakadás gyöngíté a nyugat részvétét, s a magyar nem is gyanítá a szomszéd császárság elporlásában tulajdon szerencsétlenségének előképét. A király udvaránál nagyobb érdekű volt Cilley szerencsés ármánykodása, melylyel Eyzingert magas polczáról leoszorítá; a német császárság rendéi pedig bírtak ugyan annyi erélylyel, hogy a veszedelmet átlásák, de nem elegendővel, hogy neki ellentálljanak, s így sikeres határozatok helyett hosszadalmas tanácskozásokban pazariák el az időt; míg hazánkban az ország java az egyéni érdekeknek rendeltetett alá, s Cilley oligarchia felekezete elhitette a gyöngé királylyal, hogy Hunyadi szabadsága s élte ellen ólálkodik. A nemességben sem volt jobb szellem, sok évi párthadokban elvesztette lelke rugékonyságát, s apathiába merült, miből még akkor sem ébredett föl, midőn II. Mohamed, Byzancz eleste után már az egész nyugat urának tartván magát, hódító seregével Nándorfehérvárhoz közeledett, a budai s győri országgyűlések 1455-ben (febr. és máj.) sikertelenek maradtak, a nemesség föl nem kelt, s az ellenség közelítése elszánt bátorság helyett pulya félelmet gerjesztett.

Míg a király és nemesség az ország védelméről lemondani látszottak, addig Hunyadi s barátai tulajdon költségen tartott kis sereggel, hazafiságtól lelkesítve, hazájok védelme iránt kétségbe nem estek. Hozzájok csatlakozott egy rendetlen

gyülevész csoport, fegyverben gyakorlatlan, 8 nagy részint fegyvertelen, a keresztések, kikben Kapisztrán, a szent ferenczi szerzetes, hatalmas szónoklatával a vallás elszánt föllöngését ébresztette föl, s kik, mert halni készek, gyakorlás nélkül is győzni képesek valának. És ezen, a hazafiságot és keresztyénséget képviselő két seregen megtörték II. Mohamed számtalan, harezokban megedzett ezrei, az ismételt ostromok nem hódíthatták meg Nándorfehérvárt, a szultán július 12-én táborának s az ostromszereknek hátrahagyásával megfutamlott, s a zöld zászló, melyet Bécs és Róma tornyaira tűzni készült, egy megvert sereg szaladó maradványai előtt lengett.

Hunyadi s Kapisztrán diadalma tökéletes volt, s hogy semmi földi mocsok ne szeplősítesse meg a fénykört, melyet a győzelem fejeik körüli terjesztett, a sors mind a kettőnek kevéssel a diadal után csendes halált engedett.

A korlátlan királyságnak és szabad nemzetiségnek egymással ellenkező elvei, melyek Cilley Ulrik s Hunyadi János által képviselve, többször ütköztek össze, de az utóbbinak nagyszerű személyességénél fogva csak alattomos ármánykodásokban s alacsony üldözésekben jelentkeztek ellene, a nagy hazafi halála után azon óriási tragodiára adtak alkalmat, melybe Magyarország sorsa a király haláláig beszövetett.

László, a király, s Hunyadi László álltak mostan szemközt egymás ellenébe, mind a ketten az

ifjúság legvirágzóbb szakában, s míg a fiatalabbat háládat csatlá az öregebbhez, ezt a jobbágyi hűség kötelékei fűzték amához. Honszeretet hatja által mind a kettőt, de minthogy két ellenkező elvnek képviselői csakhamar ellenségeskedés támad közöttök, melyet színlelt barátsággal fődnek, mert mögöttök állnak Cilley és Szilágyi, az idegen kényuraság pártolói, és a magyar nemzetiség védői. A király pártja kezdte meg az áruást, de az első vér Hunyadi László által folyt, midőn az áruló Cilleyt Nándorfehérvárott levágta. Azonban, a ki vért vet, az vért arat, s következett a színlelt barátság, melylyel a király a bosszúról örökre lemondott Temesvárott, következtek a lovagjátékok Budán, melyek közepett Hunyadi László megfogatott, s rákövetkezett a nap, hol ő pör nélkül királyi parancsra lenyaztatott. De néhány hónappal később a királyt is elérte a Nemesis ítélete, s kevés nappal menyegzője előtt meghalt Prágában, megéetve, a mint gyanítják, azon csehek közt, kiknek nemzetiségét s vallásos meggyőződését megtörni szándékozott 1457-ben. így szűnt meg ezen elvita, miután mind a két részről a gyilkosság által megfertőztetett főszemélyek egymásután elvesztek.

Tiszta kezekbe, ártatlan főre került a korona, midőn az egész nemzet egyesült szava, kevés oligarchák ellenére, Hunyadi Mátyást emelé a királyi székbe, János fiát, László öcscsét 1458-ban,

Azon harminczkét év, melyet a magyarok Mátyás uralkodása alatt éltek, honunk történeteinek legnevezetesebb szaka, dicsőségének fénypontja. Nemzeti király alatt ki kezdett a magyar fejlődni azon zavarból, melybe öt századok óta kül- és belháborúk taszították, s bár a küzdelem meg nem szűnt, élvezni kezdte az élet gyönyöreit; a művészet ékesíté, a tudomány nemesíté az eddigelé durva nemzetet, mely most az európai államok közt a jelentékenységének megfelelő helyet, az elsőhöz közel, foglalá el.

Egy új kor kezdett egész Európára derülni; Konstantinápoly, hol a régi művészet 8 tudomány még némi színéletet élt, hol a régi böleségnek traditiói, a művészet gyári kézfogásai még föntartották magokat, az ozmánok többszöri ostromára elesett, mint egy elért gyümölcs a történetek fáján, melynek magvai a sok dúlás által termékenyített olasz földön újra csíráztak föl. A nemzetek fölébredni látszottak mindenütt, azon mély gyermekálomból, melyben a középkorban a vallás ringatásai alatt oly gondatlanul éltek, a hit lassan az okoskodásnak csinált helyet, és sötét kétség vagy világos meggyőződés kezdték betölteni az emberi keblet, melyből a hit melegítő szende tüze kialudozott. Az emberek lelkébe ifjonti lelkesedés és nyugtalanság szállott, szorosoknak látszottak nekik az eddigi anyagi és erkölcsi korlátok, s még sem mertek közülök kilépni; a mai kor közeledése jelentke-

zett mindenütt, s egy irányát még nem talált mozgalom uralkodott az eszmék országában. A magyarokat ugyan, már különböző nemzeti eredetöknél fogva is, mindig csak távolabbról érintette a germán-román nemzetek mozgalma, a reformatió előkorának ezen különös jelenetei azonban nem maradtak mély befolyás nélkül a magyar életre, s okai annak, hogy a kifejlés, melyet hazánk Mátyás alatt nyert, nem volt egészen nemzeti, de épen azért, honi gyökereket nélkülözve, a bekövetkező káros szláv befolyásnak ellent nem állhatott. A tudományok ébredése Olaszország felé vonta Mátyás figyelmét, s a nemzeti nyelv emelése helyett, a deáknak megerősítése volt előtte a tudomány főemelyűje, sőt ha a történetíróknak hinni szabad, a régi, tökéletlen bár, de nemzetiségen alapuló eleven törvénykezés helyébe Justiniannak hazánkban gyökér nélküli holt törvénykönyvét behozni sem vala idegen. Megelőzve nemzetét, sőt korát egy egész századdal, a rendes adónak, az állandó katonaságnak, az egyháztól egészen független királyságnak eszméit tetteg is életbe léptette, de nagy intézkedéseinek, melyek a nemzet lassú haladásán túlmentek, épen azért csak addig lehetett sikere, míg hatalmas keze eszméit fentartotta.

A szláv királyok alatti rettentő hanyatlásnak oka már Mátyás uralkodásában föl lenne található, ha fényétől megvakított szemeinket nem

szeretnők róla levonni. Magyarország ez időben szép viruló tájékhöz hasonlít, a déli nap sugarában, hol a legfényesebb világ a legsötétebb árnyékkal határos, melynek folytonos növekedése bizonyos, mert a nap elérte már legnagyobb magasságát az ég boltozatján.

Mátyásnak, mint minden nagy királynak, országlását az jellemzi leginkább, hogy politikája mindig a legtermészetesebb volt, hogy tettei mintegy szükségből folytak ki. Két elmellőzött koronakövetelő, az osztrák Fridrik, kinél a korona s az ország egy része zálogban volt, s a lengyel Kázmér, kinek zászlaját Giskra tűzte ki, eseheivel hatalmában tartván a felsőbb megyéket, egy erős és hatalma érzetében merész oligarchia, mely az évenként tartandó országgyűlésekben a királyi hatalom megszorítására dolgozott, végre a mindig előbbre nyomuló török, ezek képezték a nehézségeket, melyek közt Mátyás a kormányt kezébe vette, nem ügyelve az országos rendek által választása előtt kikötött föltételekre, sem Szilágyi gyámnokságára, melyeknek magát alá nem vetette.

Tette vágyó erős lelkülete a hatalmas oligarchikus korlátokat túrte legnehezebben, de jobban ismervén nemzetét, mint az anjoui Károly vagy Lajos, Mátyás az alkotmányos formákat, a menyire csak lehetett, megtartotta, s oly számos országgyűléseket tartott, hogy a nemesség végre rajok unt, főleg minthogy a királyi ha alomnak

öregbítése mindegyikén sikerült. E főczél elérésére különben is, a főurak s nemesek a fölkelések elleni idegenkedése mellett, a legsikeresebb módot választotta, egy állandó sereg tartását; átlátván pedig az eddig divatozó hadi rendszerek elégtelenségét, a gyalogságba helyezte főerejét, s fekete seregének alakítása által az európai új hadtudománynak reformátora lett. Hogy ez által a nemesség a katonáskodástól elszokik, hogy gyöngébb kezek seregét nem használandhatják, s a vitézszellem a nemzetet el fogja hagyni, ilyen nézetek távolabb feküdtek, mint hogy rajok ügyelnie lehetett volna.

A király hősi szellemét legelőbb is a cseh rablók érezték, kik még Erzsébet alatt Giskrával az országba jöttek s a felföldet zsarolták; ezután Ausztria felé fordult, miután a szegedi gyűlés, 1458-ban (deczember), hol a megyék legelőször követek által képviselve, jelentek meg, az elhátározott fölkeléssel elég erőt adott kezébe a kül-ellenség ellen, Fridrik pedig a koronát kiadni vonakodott, sőt párthívei által, kik közt Ujlaky volt a leghatalmasabb, önmagát koronáztatta magyar királynak. Körmendnél csatára került a dolog, melyben Mátyás győzött 1459-ben. A veszített csata engedékenyebbé tette Fridriket, kit magyar párthívei is el kezdték hagyni, s így sikerült végre az egyesség 1461-ben, mely által 60,000 arany váltságért Sopron s a korona Magyarországhoz visszakerült. Az országos rendeke

penzösszeg fődözését budai gyűlésükben 1462-ben magokra vették, s ezóta alig volt országgyűlés, melyben a nemesség pénzsegedelmet nem ajánlott volna föl a királynak, ki ezt viszont fölkeléssel minél kevesebbet nyugtalanítá. Azonközben Giskra is cseh alvezéreinek egyenkénti megveretése után mindig jobban megszorítva, egyességre lépett, s ezentúl hív jobbágya s vezére volt Mátyásnak, kinek nemes királyi jelleme lassan-lassan mindazon főurakat a maga részére bujtotta, kik elébb más pártokhoz tartoztak, mindamellet, hogy a törvényes formákat, ha büntetni akart, sokszor megszegte, és sok főurat per előtt, sőt per nélkül is befogatott, mint nagybátyját Szilágyit, nevelőjét Vitézt, Bánfyt, Csuport az erdélyi vajdát, Hampót a vám felügyelőt, s több mást, bár mindig elég oka volt ily hatalmaskodásra.

Helyre állván az országban a rend s Ausztriával a béke, Mátyás délfelé fordult, hol alvezérei a törököket már elébb kisebb ütközetekben megverték, s Ali bég meggyőze'tése és a vidéknek Szendrőig terjedő elpusztítása után, Boszniát s fővárosát Jaiczát elfoglalta 1463-ban. Feleségének, a cseh Katalinnak, halála, a az ünnepélyes koronázás visszahítták őt országába, s míg itt szent István apostoli koronája fejedelmi ünnepélylyel a nép örömrádása közt fejére tétetett, addig II. Mohamed Bosznia visszafoglalására készült, s a Zápolya által vitézül védett Jaiczát

erősen ostromolta 1464-ben, de Mátyás közelítésének hírére ijedés lepte meg a török sereget, mely ostromszereinek visszahagyásával megfutamodott. A király innét Szerviaiba nyomult, de Szrebernyik megvétele után Zvornyik alól győzelem nélkül visszavonulni kénytelen volt. A következő éveket főképp az ország belbátorságának megalapítására használta föl, Moldvában a magyar tekintélyt megerősítette, a lengyel és cseh szabadzsákmányosokat megzabolázta, az 1467-iki országgyűlésen új általánosabb adó- s vámrendszert hozott be, s el nem feledve a tudományokat, Pozsonyban egyetemet alapított.

Itt végződik Mátyás országlásának első időszaka, melynek dicséretében a történetírók meg-egyeznek; egy élet-, fény- s dicsőségteljes időszak, melyben a királyt s hazát a hír dicskoszorúja ékesítette.

Másképp hangzik az ítélet Mátyás politikája fölött 1468-tól 1490-ig, midőn a király, alig figyelve a déli viszonyokra, s csak alvezérei vitészségével s neve varázsával ijesztve el a törököt a magyar határoktól, s inkább éjszak és nyugat felé fordult, s miután évekig (1468-tól 1471-ig) a cseh koronáért minden maradó haszon nélkül harczolt, sőt ezen háború következményei miatt alattvalói egy részének szeretetét annyira elvesztette, hogy ezek a lengyel Kázmért hívnák be az országba, végre ennek megveretése után, míg Báthory és Kinizsy a török sereget 1477-ben a

Kenyérmezőn tükre tették, Fridrik ellen indult, s hosszabb győzedelmes háborúban 1486-ban Bécsset s alsó Ausztriát elfoglalta.

Magyarország külérdekei, mint a dolgok természete, sőt már az ország fekvése is mutatja, mindig az aldunai fejedelemségek fölötti felsőségben feküdvén, mindenesetre különös, hogy az éleselméjű király, nem ügyelve a természetes határokra, a helyett, hogy az *országból* egy minden oldalról könnyen védhető, s a Kárpát és Balkán heglánczainak bástyaival körözött erősséget alakított volna, inkább a Kárpáton s Morván túl térj észte hatalmát. Ha azonban a *nemzet* lelkületét tekintjük s az ellenséges szomszéd néptörzseket, akkor aligha Mátyás nézeteit nem fogjuk pártolni, ki jobban ismerve nemzetét, mint akárki, veszedelmét nem annyira a műveletlen török erőtől látta közeledni, melynek a magyar vitézség még mindig vitézül ellent tudott állni, mint a nyugati és szláv nemzetek erőtlénítő, lélekemésztő szellemétől, melyet ő annyira gyűlölt, hogy az 1486-diki országgyűlésen mindazokat, kik jószágokat velenezeinek vagy lengyelnek akármily szín alatt eladni merészelnének, hűtelenségi kereset alá vettetni rendelte. — Igazolta ezen nézet helyességét a történetek sora, mert a török nem hághatott elébb a legyőzött magyar nyakára, csak miután olasz esel és szláv erőtlenség a nemzet jellemét megtörve, visszavonást szereztek és meghasonlást; a nyugati fuva-

lom mérgétől kiaszott test természetesen a kelet első erősebb megtámadására Mohácsnál összerogyott. De épen ezen történetek mutatják, mily eredménytelen volt Mátyás mindezen iparkodása, mert már négy évvel a föntemplített törvény hozatala után, mely a lengyelt hazánkban a birto kolási jogtól elzárta, lengyel király emeltetett a trónra. E szempontból Mátyás utolsó évei csak szánakozást gerjeszhetnek, midőn azon nagy szerű szellemet sikeretlenül látjuk előre készíteni természetes fia számára a trónörökösödést, melyet az olasz Beatrix cselszövényei meg hiúsítanak, midőn látjuk, miként múlik ki a nemzetből az ősi egyenes tetterő, s mikép hatalmaznak el az oligarchia segítségével azon nyugati elpuhító elvek, melyek ellen Mátyás egész életében oly vitézül harczolt. A király halála után (1490) a magyar nem tudta megtartani Bécset s Ausztriát, egy embernyommal később Bécs és Ausztria uralkodtak a magyar fölött.